

HAL
open science

Guus, aka Sigidi (Chadic, West-B, South-Bauchi): Grammatical notes and vocabulary

Bernard Caron

► **To cite this version:**

Bernard Caron. Guus, aka Sigidi (Chadic, West-B, South-Bauchi): Grammatical notes and vocabulary. *Afrika und Übersee*, 2001, 84, pp.1-60. halshs-00644644

HAL Id: halshs-00644644

<https://shs.hal.science/halshs-00644644>

Submitted on 28 Nov 2011

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Gùùs, aka Sigidi (Chadic, West-B, South-Bauchi): Grammatical notes and vocabulary

B. CARON
Llacan^{*}

1. Introduction

In his 1975 monograph entitled *Boghom and Zaar : vocabulary and notes*, Kiyoshi Shimizu wrote :

In addition to the Zaar dialects, we may perhaps be able to include the language of the Sugudawa to Zaar, for my informant of Zaar from Kal says that his dialect and this 'language' are mutually intelligible. [...] the Kal forms seemed to have the original tone reconstructed for the Proto-Barawa. In addition, the independent pronouns elicited for the Kal dialect seemed to preserve the older status of the language. (p.6)

Gùùs, called Sigidi by Shimizu (78 : 13) belongs to the Southern Bauchi group of the West Chadic-B sub-branch of Chadic (Afroasiatic). It is part of the Zaar dialect continuum and apart from these mentions by Shimizu, remains undocumented. The following notes will confirm Shimizu's intuitions.

Gùùs¹ is the ethnonym of a group of people living in 16 villages or so around Sigidi, in the southern part of Bauchi state, Nigeria². A Gùùs person is **mur gúús**. **Guus** is a verb meaning *be*

* Llacan (Langage, Langues et Culture d'Afrique Noire), UMR 7594 (CNRS, Inalco, Paris7) - 7, rue Guy-Môquet 94801 VILLEJUIF Cedex France. caron@vjf.cnrs.fr. This paper was inspired by Jaggard (98) which convinced me of the interest of publishing descriptive material without waiting for a full phonological or comparative analysis. Let him be thanked for it.

¹ Transcription system : Long vowels are indicated by double letters ; low (Lo=L) tone = à/àà ; high (Hi=H) tone = á/áá ; middle (Mid=M) tone = a/aa ; falling tone = â/ââ ; rising tone = ǎ/ǎǎ. We have preferred to use the IPA instead of Hausa spelling conventions to transcribe Gùùs sounds. i.e. Hausa **c** is **ɕ** ; **j** is **ɟ** and **y** is **ɟ**. Abbreviations : *adv.*, adverb ; *Aor.*, aorist ; *C*, consonant ; *conj.*, conjunction ; *Cont.*, continuous ; *det.*, determiner ; *Fut.*, future ; *Hab.*, habitual ; *id.*, ideophone ; *Imm.*, immediate ; *Ipl.*, plural imperative ; *Irr.*, irrealis ; *n.*, noun ; *n.col.*, collective (=non-count) noun ; *num.*, numeral ; *Perf.*, perfective ; *Pl.*, plural ; *prep.*, preposition ; *Rec.*, recent ; *Rem.*, remote ; *Spec.*, specific usage ; *Subj.*, subjunctive ; *V*, short vowel ; *v.*, verb ; *v.i.*, intransitive verb ; *v.t/i.*, transitive and intransitive verb ; *Vn*, verbal noun ; *VV*, long vowel.

² These villages or wards are : Jigi, Kufai, Tungri,

Bulli, Bakin Kogi, Sidai, Mulagri, Mun Zlar, Kundum, Mun Sanyi, Ngebbi, Sigdin Shegu, Sigdin Yashi, Tulai, Tsamiya, Padama. After a short visit to the Sarkin Jigi in 1995, the data for this article was collected in Jos in two weeks in August 1996 from Ibrahim Isa Jigi, then 31, a teacher of English in a Federal College of Education.

old, ancient. They refer to a human being as **zaar** (pl. **zaarsə**) and to the language they speak as **vì kə gúús** (lit. *the mouth of the Gùùs, or the ancient language*).

2. Phonology

2.1 Consonant phonemes

p	p ^j		t	ts		tʃ		k	k ^j	k ^w	ʔ
b	b ^j	b ^w	d	dz	d ^w	dʒ		g	g ^j	g ^w	ɣ
ɓ			ɗ								
mb		mb ^w	nd	ndz	nd ^w	ndʒ	ndʒ ^w	ŋg	ŋg ^j	ŋg ^w	
f		f ^w	s			ʃ					(h)
v		v ^w	z			ʒ					
			ɬ	ɬ ^j	ɬ ^w						
			ɮ	ɮ ^j	ɮ ^w						
m	m ^j		n			ɲ					
			r								
			l								
						j					
						'j					

As in Hausa, all Gùùs words begin with a consonant and vowel-initial words in the transcription are preceded by a glottal stop : **ii**, *do* = **ʔii** Consonants are labialised in front of short /u/ and /o/. **gón**, *some* = [gón] ; but [gón], *cola nut*. **g**, **ŋg**, **m**, **n** and **ɲ** are palatalised in front of /i/ and /e/.

2.2 Vowels

Gùùs has a six-vowel system, all of them occurring short and long, with no nasals.

short			long		
i		u	ii		uu
e	ə	o	ee	əə	oo
	a			aa	

Pending a deeper phonological analysis, we have chosen to account for diphthongs as a sequence vowel+glide : **a(a)w** ; **a(a)j** ; **oj** ; **uj**.

2.3 Tones

Gùùs has three levels of tone (Hi, Mid and Lo), plus a rising tone (Lo-Hi) and a falling tone (Hi-Lo).³

3. Verbal morphology

3.1 Monosyllabic verbs

Two thirds of the verbs are monosyllabic. They all have a Mid lexical tone.

3.2 Polysyllabic verbs

Apart from those borrowed from Hausa, all polysyllabic verbs are disyllabic, and have either M or MH tone schemes. The tones don't seem to be predictable :

<i>lick</i>	batə	<i>try</i>	bitá
<i>be far</i>	mbəgó	<i>answer</i>	ŋgigə

³ This corresponds to a shallow phonological analysis corroborated by oppositions such as : **tʃi jaatsá**, *he is harvesting* ; vs. **tʃi jàatsá**, *they are harvesting*.

3.3 Verb plurals

Verbs have a plural Imperative, formed with a **-(ə)n** suffix and HL(L) tones.

	Verb	Plural Imperative
<i>unroll</i>	taa	táàn
<i>knead</i>	kaas	káásən
<i>chop</i>	jaatsó	jáátsən
<i>lick</i>	batə	bátən

There are traces of a pluractional derivation through lengthening of the first vowel :

<i>combine, glue</i>	mbatsó	<i>gather</i>	mbaatsó
<i>bite</i>	nas	<i>chew</i>	naas
<i>tie</i>	nat	<i>tie</i>	naat
<i>see, look at</i>	ɲgal	<i>examine</i>	ɲgaal
<i>answer</i>	ɲgigə	<i>refuse</i>	ɲgiigə
<i>cease</i>	ɓer	<i>stand, stop</i>	ɓeer

3.4 Verbal extensions

One verbal extension was identified, elicited with Hausa grade 5 ‘causative’ verbs. It is not very productive. The form is **-(ə)r** with a Mid-Hi tone scheme.

original vb.	Hausa	Gùùs	derived vb.	Hausa	Gùùs
<i>come out</i>	fita	taj	<i>get out</i>	fitar (da)	tar
<i>enter</i>	shiga	wat	<i>let in</i>	shigar (da)	wadǎr
<i>get up</i>	tashi	sor	<i>make stand</i>	tasar (da)	sorǎr
<i>lie down</i>	kwanta	ndəbáát	<i>lay down</i>	kwantar (da)	ndəbaatǎr
<i>come down</i>	sauka	suɟ	<i>take down</i>	saukar (da)	sur

3.5 Verbal nouns

Three classes of verbal nouns can be identified :

(i) **-i** suffix and L tones.

<i>beg</i>	fwaal	fwààlì
<i>knead</i>	kaas	kààɲì
<i>boil</i>	dəkəl	dəkə̀lì
<i>sleep</i>	ndəbáát	ndə̀bààtɲì

(ii) **-ntɲi** suffix and MH tone. They correspond to monosyllabic verbs in CVV, and a few monosyllabic verbs ending in **j**, **w**, **ɲ** or **r**.

<i>unroll</i>	taa	tanɲí
<i>dig</i>	zuu	zunɲí
<i>shoot</i>	mboj	mbonɲí
<i>throw</i>	muɲ	munɲí
<i>cut</i>	ɬaw	ɬonɲí
<i>spin</i>	tar ⁴	tanɲí

A few monosyllabic verbs in CVV take a (i) Vn

<i>lie down</i>	taa	tààjì
<i>grow</i>	luu	lùntì

(iii) verbal nouns of verbs borrowed from Hausa, keeping their original Hausa form, with L tones.

⁴ **tar** may be the causative of **taa** (Vn **tanɲí**), *unroll*.

<i>ask</i>	tamba	tàmbà
<i>hobble</i>	tarná	tàrnà
<i>protect</i>	tsare	tsàrè
<i>think</i>	lumpaasa	lùmpààsà

4. Numerals

1	láàŋ, nà'àŋ	11	kwadól-ná'aŋ
2	mbəfi	12	kwadól-mbófi
3	máàj	13	kwadól-máàj
4	wopsə	20	ban-mbəfiiri
5	nantam	21	ban-mbəfi-ná'aŋ
6	lim	30	fir-máàj
7	usumáàj	40	fir-wopsə
8	usóòpsə	50	fir-naantam
9	naturòpsə	100	laɓi
10	kwatu	10000	laɓi-kwatu

5. Nouns

There is no morphological gender in Gùùs, but plurals are well developed.

5.1 Noun plurals

Two classes of plural can be distinguished :

Regular plurals (probably the more recent), use suffixes. The most common is **-sə** frequently combined with lengthening of a radical vowel, plus some other morphological accidents (apophony, restitution of etymological consonants, etc.). The tone scheme of the singular is generally preserved in the plural.

<i>pumpkin</i>	ɓòláj	ɓòlààŋsə
<i>cloud</i>	ɓùún	ɓùùnsə
<i>groundnut</i>	dál	dàlsə
<i>shrew</i>	ɕʒaaba	ɕʒìbààgsə
<i>stone</i>	dààj	dààŋsə

Nouns finishing in ə or a replace these with a **-ees** suffix:

<i>locust-bean</i>	ɓəłkə	ɓəłkees
<i>bucket</i>	gùùgá	gùùgèès
<i>ululation</i>	gùùdá	gùùdèès
<i>thorn</i>	jìbgə	jìbgèès
<i>leaves</i>	waldə	waldèès

Other plurals, limited in number (and probably older), don't use these suffixes, but display different types of vowel lengthening and apophony :

<i>iguana</i>	dəgər	dəgèèr
<i>worm</i>	ʒìbər	ʒìbèèr
<i>baboon</i>	fõyŋ	fùgáán
<i>lizard</i>	ɓǎyŋ	ɓùgòòn
<i>squirrel</i>	ɕàtʃì	ɕətààj
<i>bone</i>	ɕera	ɕiraaj
<i>broom</i>	votsə	vwaatsə

Finally, plural of terms of kinship are formed with the word **kə** used before the singular : **kə ɕʒìgè** = *grand-fathers* ; **kə ɕʒíika** = *grand-children* ; **kə kááwù** = *uncles*, etc.).

5.2 Possessive NP + NP constructions

Like in Hausa, possessive constructions in Gùùs use a genitive link : **kə̀**. The use of the genitive link is not limited to possession, but expresses a more abstract link between two notions. It is used also for adjectival constructions (**máńgoro kə̀ láàń**, *a red mango* ; **àláde kə̀ mǎǎĩ**, *sow = pig of female*) and composition. (**m̀bǎǎǎjèèn kə̀ ńgìbtǎ́**, *beard = hair of chin* ; **ǎĩzá kə̀ vǎrààń**, *bilharziosis = urine of blood*).

5.3 Adjectival nouns

In Gùùs, most qualities are expressed by verbs. The few adjectives comprise colour terms (*black, white, red and yellow* ; *blue* is borrowed from Hausa), terms referring to human states (*male, female, young, drunk, lazy, insane*) and a few other basic adjectives (*long, big, new, round*). (Cf. the lexicon at the end of the article.)

5.4 Derived nouns

Abstract nouns are derived from nouns and verbs with a **-tə** suffix.

<i>bachelor</i>	gùùrì	<i>celibacy</i>	gùùrtə
<i>beat, kill (v.)</i>	dúu	<i>murder, drunkenness</i>	dúuntə
<i>walk (v.)</i>	dǎj	<i>journey</i>	dǎntə
<i>meet</i>	bom	<i>celebration</i>	bomtə
<i>thief</i>	mǎgǎr	<i>theft</i>	mǎgǎrtǎ́

6. Deictics

6.1 Indefinite determiner

The indefinite determiner is **gón** [gwón] for the singular, and **gǎń** for the plural. It occurs on the right of the NP : **kùń gón kap jáátsǎ́ jáàw**, *a boy is harvesting corn* ; **mimíri gǎń kap jáátsǎ́ jáàw**, *some children are harvesting corn*.

6.2 Definite determiner

The definite determiner is **-i** : **ńàáń**, *child* ; **ńaapí**, *the child* ; **zùúr**, *horse* ; **zùurí**, *the horse* ; **maadǎ́**, *goat* ; **maadǎ́**, *the goat*.

6.3 Demonstratives

	this	that	over there
sg	gwíni	gwa gógwi	gwa kǎnní agǎgwi
pl	gíni	gja gógi	gja kǎnní agǎgi

Demonstratives occur on the right of the NP, and the Lo tone of the last syllable of the noun lowers the Mid tone of the first syllable of the deictic : **gaamsǎ́ gjagǎ́gi**, *these heads* ; **vùinsǎ́ gjagǎ́gi**, *these houses*.

6.4 'here' and 'there' locative adverbs

here : **aní** ; *there* : **agéé**.

6.5 Existential predicator

The existential predicator “it is” (Hausa **nee/cee**) is (**nə**)... **ńi**. **ńi** copies the preceding tone : **gùni zaar ńi**, *this is a man* ; **lùùk ńi** , *it's meat* ; **nə áńgulú ńi**, *it's a vulture*.

7. Pronominal paradigms

7.1 Subject pronouns

	Subjunctive	Perfective	Imperfective	Aorist	Future	Habitual ⁵
1sg.	mə	map	məkap +H	ma	mə +H	məka / mak + H
2sg.	kə	kap	kəkap +H	ka	kə +H	kəka / kak + H
3sg.	ʈi	ʈap	ʈikap +H	ʈa	ʈi +H	ʈika / ʈak + H
1pl	mə̀	màp	mə̀kàp +H	mà	mə̀ +H	mə̀kà / màk + H
2pl	kə̀	kàp	kə̀kàp +H	kà	kə̀ +H	kə̀kà / kàk + H
3pl	ʈì	ʈàp	ʈìkàp +H	ʈà	ʈì +H	ʈìkà / ʈàk + H

	Immediate past	Recent Past	Remote Past	Irrealis
1sg.	maa	mam +H	mósɔ̀n	mâs
2sg.	kaa	kam +H	kósɔ̀n	kâs
3sg.	ʈaa	ʈam +H	ʈísɔ̀n	ʈîs
1pl	màà	màm +H	məsɔ̀n	màs
2pl	kàà	kàm +H	kəsɔ̀n	kàs
3pl	ʈàà	ʈàm +H	ʈisɔ̀n	ʈîs

Comments : Subject pronouns are pre-verbal. The Lo tone of plural pronouns spreads on to the following Mid tone of the verbs, except in the Imperfective, Future and Recent past where they are followed by a floating Hi tone. With a nominal subject, specific morphemes appear for each tense.

7.1.1 Subjunctive

The Subjunctive markers are **gu** for the singular and **gi** for the plural. This is the only case where there is a distinction between singular and plural.

mə kap mbɔ̀ʂin kùn gu mbwaa jààʂí.
I Cont. wanting child Subj. shoot bird

I want the child to shoot birds.

mə kap mbɔ̀ʂin mimûr gi mbwaa jààʂí.
I Cont. wanting children Subj. shoot bird

I want the children to shoot birds.

7.1.2 Perfective

The marker is **ap**. It is suffixed to the preceding word.

kùn gón-ap mbwaa jààʂí.
child some+Perf. shoot bird

A child has shot a bird.

7.1.3 Imperfective

The marker is **kap** followed by a floating Hi tone.

kùn gón kap mbwáá jààʂí.
child some Perf. shoot bird

A child is shooting a bird.

7.1.4 Aorist

The marker is **a**. It is suffixed to the preceding word.

kùn gón-a mbwaa jààʂí.
child some+Aor. shoot bird

A child shot a bird.

⁵ Cf. Hausa **yi ta**.

7.1.5 Future

The marker is **və** followed by a floating Hi tone.

kùn gón və mbwáá jààǵí.
 child some Fut. shoot bird
A child will shoot a bird.

7.1.6 Habitual

The marker is **ak**, suffixed to the preceding word. It is followed by a floating Hi tone.

kùn gón-ak dúú karáŋ.
 child some+Hab. beat dog
A child kept beating (the) dog.

7.1.7 Immediate past

The marker is **aa**, suffixed to the preceding word. This tense is compatible with **ɔ̀hə̀ntá**, *this morning*.

kùn gón-aa ɬaw maadó.
 child some+Imm.Past slaughter goat
A child slaughtered a goat (this morning).

7.1.8 Recent past

The marker is **am**, suffixed to the preceding word. It is followed by a floating Hi tone. This tense is compatible with **amní**, *yesterday*.

kùn gón-am mbwáá jààǵí.
 child some+Rec.Past shoot bird
A child shot a bird (yesterday).

7.1.9 Remote past

The marker is **ásón**, suffixed to the preceding word. This tense is compatible with **aani**, *formerly*.

kùn gón-ásón ɖuu karáŋ.
 child some+Rem.Past shoot bird
A child shot a bird (formerly).

7.1.10 Irrealis

The marker is **âs**, suffixed to the preceding word. The mark appears both in the conditional and in the main clauses.

kùn gón-âs ɖuu karáŋ, ʈʈis məs.
 child some+Irr. beat dog 3s.+Irr. die
If a child had beaten the dog, it would have died

Realis conditions are introduced by **'n** followed by the Aorist.

'n ka ɖuu karáŋ, ʈʈi mǎʃi.
 if you+Aor. beat dog 3s.+Fut. die
If you beat the dog, it will die.

7.2 Other pronouns

	Object pronouns	Possessive pronouns	Independent pronouns
1sg.	-(ə)m	gùgè / -gè	ɲááni
2sg.	kə	gwààgí / -ààgè	kjááni
3sg.	tə	gwààǵí / -ààs	ʈʈááni
1pl	mé	gwàámmí / -ààgmè	ɲààné
2pl	kón	gwààgóni / -ààgèn	kjààné
3pl	ʈʈán	gwààgósan / -ààgèsàn	ʈʈààné

The singular object pronouns have a Mid tone which assimilates to any preceding Lo tone. There is no specific marking of the Dative.

8. Syntax

8.1 Tone sandhi

Even in the little data we have, one can but notice the importance of tone sandhi in nominal and verbal phrases.

8.1.1 Nominal phrases

The Lo tone of the genitive link spreads rightward on to the next Mid tones : **sà̀nè kɛ̀ zəl**, *the situation of the world* (cf. Hausa 'zaman duniya' ; world = zəl) ; **rùndúy kɛ̀ mà̀àn**, *bull* (lit. cow of male ; male = maan). When the genitive link is omitted, the Lo tone remains and spreads in the same way : **mur gùpì**, *blacksmith* (lit. man of forging ; forging = gùpì). When followed by a Lo tone word, the genitive link raises the first tone : **ƙùù kɛ̀ lɔ̀pà**, *wild animals* (lit. meat of bush ; bush = lɔ̀pà) ; **vù̀n kɛ̀ ƙù̀ùn**, *cobweb* (lit. house of spider ; spider = ƙù̀ùn).

8.1.2 Verbal phrases

Rem : the Lo tone of plural pronouns spreads on to the following Mid tone of the verbs, except in the Imperfective, Future and Recent past where they are followed by a floating Hi tone. The singular object pronouns have a Mid tone which assimilates to any preceding Lo tone.

When a direct object begins with a Lo tone, it becomes Hi : **ƙɛ̀ kom ƙù̀ù kɛ̀ lɔ̀pà**, *he hunted wild animals* (ƙù̀ù kɛ̀ lɔ̀pà = wild animals) ; **ƙɛ̀ lii kàráy**, *he beat the dog* (dog = kàráy).

8.2 Negatives

The same negative particle **á?àŋ** appears at the end of all negative sentences.

ƙɛ̀ **lɔ̀p-á?àŋ.**
he+Imm.Past jump+Neg.
He did not jump.

In the Perfective, an extra **í** is inserted between the subject pronoun and the verb :

ƙɛ̀ **í** **jaatsó** **jáàw** **gwààŋ-á?àŋ**
he+Perf. Neg. cut corn his+Neg.
He has not yet harvested his corn.

8.3 Question

8.3.1 Yes/no questions

Yes/No questions are expressed through intonation, without any syntactic change to the sentence. A **-aa** is suffixed to the last word of the sentence.

ƙɛ̀ **man-aa?**
he+Aor. Come+Quest.
Did he come ?

ka **ŋgal** **maa? (= mɔ̀-aa)**
you (sg.)+Aor. see me+Quest.
Did you see me ?

8.3.2 Wh- questions

Questions words appear *in situ*.

wà̀nàŋ **a** **mani?**
who Aor. arrive+Det.
Who came ?

ƙɛ̀ **sən** **èén?**
he+Aor stay where ?
Where did he stay ?

ka **man** **jemjí?**
you (sg.)+Aor. arrive when ?
When did you arrive ?

9. References

- Caron, Bernard. (2000). *A propos de Kal et de Sigidi : problèmes de dialectologie zaar (tchadique sud-Bauchi)*. Communication au Troisième Congrès International de Linguistique Africaine (Lomé, 21-25 août 2000).
- Jaggar, Philip J. Guruntum (gùrdũŋ) (West Chadic-B): Linguistic Notes and Wordlist. *African Languages and Literatures*, 1988, n° 2, vol. 1, p. 169-189.
- Schneeberg, Nan. Sayanci verb tonology. *Journal of African Languages*. Special *Chadic Issue*, 1971, n° 1, vol. 10, p. 87-100.
- Schneeberg, Nan. Sayanci Phonology. Ph.D. : Indiana University. 1974.
- Shimizu, Kiyoshi. Boghom and Zaar: Vocabulary and Notes. Kano :, 1975, 40 p. Coll. Centre for the Study of Nigerian Languages Monograph.
- Shimizu, Kiyoshi. (1978). *The Southern Bauchi Group of Chadic Languages. A survey report*, 50 p. Coll. Africana Marburgensia ; n° 2 (Special Issue).

G̀ùs — English Wordlist

a

- a v̀ari** *prep.* inside.
a ɛi kə *prep.* in the middle of.
àddà *n.* sword, machete. *Pl:* àd̀àks̀.
ádúwa *n.* desert date tree.
agéé *adv.* there.
àgwààgwa *n.* duck. *Pl:* àgwààgi.
àjàbà *n.* banana.
àládé *n.* pig. *Pl:* àládú.
 àládé k̀è m̀ɛɛ; sow.
 àládé k̀è nd̀ar; wart-hog.
àlbásà *n.* onion.
àlkámà *n.* wheat.
àllúúrà *n.* needle.
- àmni** *n.* yesterday.
àndó *n.* tomorrow.
aníí *adv.* here.
aani *adv.* formerly, in the past.
àngò *n.* bridegroom. *Pl:* àngúnà.
àngulu *n.* vulture.
ará *v.* lend, borrow. *Vn:* àrà; *IPl:* áràn.
àfúúta *n.* snare.
awartaki *n.* tongs.
awre *n.* marriage.
ázùrpà *n.* silver.

b

- báábá** *n.* indigo.
bádúnkù *n.* leatherworker.
bàgo *n.* communal hunting.
bàkà *n.* bow. *Pl:* b̀k̀àks̀.
balkam *n.* kitchen. *Pl:* balkaamsə.
bááma *n.* swimming. *Spec:* ii ɲaa bááma 'swim'.
ban̄go *n.* ruins of building.
bàwtà *n.* slavery.
bélbéla *n.* white egret.
bijá *v.* pay. *Vn:* bíjà; *IPl:* bíjàn.
bìsì *n.* black spitting snake sp.
bìsìwáála *n.* skink-lizard.
bìsù *n.* grave. *Pl:* bìsù̀s̀.
bòbí *n.* frog. *Pl:* b̀ò̀p̀s̀.
- bòòkítù** *n.* bucket.
bom *v.* meet. *Vn:* b̀ò̀m̀; *IPl:* b̀ò̀m̀ǹ.
bòmt̀è *n.* celebration. *Pl:* bwààm̀t̀è.
bòràŋ *n.* maize. *Pl:* b̀ò̀rà̀ŋ̀s̀.
bóreŋteŋ *id.* hollow.
booto *n.* decorative top of the roof, made of mat.
bùbùjì *n.col.* wasp.
bùlók *n.* brick.
bùngál *n.* basket. *Pl:* bùngè̀̀s̀ə.
buur *v.* live. *Vn:* bù̀r̀ì.
burtu *n.* ground hornbill.
bùtùúr *n.* quiver. *Pl:* butoor.

b

- bag** *v.* take, carry. *Vn:* b̀à̀g̀ì; *IPl:* báág̀ǹ.
bǎyŋ *n.* lizard. *Pl:* bugoon.
ban *v.* finish. *Vn:* b̀à̀ǹ; *IPl:* b̀á̀ǹǹ.
bànì *n.* end. *See:* ban.
baté *v.* snap (a thread). *Vn:* b̀à̀t̀ì; *IPl:* b̀ó̀rà̀à̀t̀ǹ.
bàt̀è *n.* thirst.
batə *v.* lick. *Vn:* b̀à̀t̀s̀ì; *IPl:* b̀á̀t̀ǹ.
baatsə *n.* itili.
bəl *v.* separate. *Vn:* b̀à̀l̀ì; *IPl:* b̀á̀l̀ǹ.
bəs *v.* strike fire. *Vn:* b̀ə̀s̀ì; *IPl:* b̀ə̀s̀ǹ.
bə̀skə *n.* rope (gen.). *Pl:* b̀è̀s̀k̀ə̀.
bə̀tkə *n.* locust-bean tree. *Pl:* b̀ə̀t̀k̀eəs̀.
betár *n.* late millet sp.
biljeen *v.* divide, share out. *Vn:* b̀il̀j̀è̀ǹì; *IPl:* b̀il̀j̀è̀ǹ.
- bìljè̀̀ǹ.**
bìlúú *n.* diving. *Spec:* ii ɲaa bìlúú 'dive'.
bìh̀è̀nt̀é *n.* morning.
bíté *v.* try. *Vn:* b̀it̀s̀ì; *IPl:* b̀it̀ǹ.
bìzà *n.* urine.
 bìzà k̀è v̀ó̀rà̀àn; bilharzia.
bjaŋg *v.* begin. *Vn:* b̀ɛ̀ŋ̀g̀ì; *IPl:* b̀j̀á̀ŋ̀g̀ǹ.
bòláj *n.* pumpkin. *Pl:* b̀ò̀l̀à̀à̀ŋ̀s̀ə̀.
bul *n.* bed-bug. *Pl:* b̀ul̀s̀ə̀.
bùún *n.* cloud, harmattan. *Pl:* bù̀ù̀ǹs̀ə̀.
bur *n.* kunu.
buruŋ *n.* wall of room.

d

dàbíínò *n.* date palm.
dàbél-tàwsè *n.* palm of hand.
daaɕija *n.* embroider.
dàgà *n.* finger millet.
dáke kè káro *n.* castrated ram.
daksó *v.* do; used only with 'dance' as an object. *Vn:* **dəgààŋi**; *IPl:* **dəgààsən**.
dàl *n.* groundnut. *Pl:* **dàlsə**.
dàl m̀ats̀ung̀uǹa; Bambara groundnut (lit. groundnut of Muslims).
dààm *n.* iron. *Pl:* **dààmsə**.
dààm kè mbònt̀ŋi; bullet. *Pl:* **dəməəj kè mbònt̀ŋi**.
dàmp̀ani *n.* fence.
dàmzàri *n.* hedgehog. *Pl:* **káà-dàmzàri**.
dán̄gi *n.* clan.
dàrən *n.* awnings, shed over the doorway of a room. *Pl:* **dàràànsə**.
dəgər *n.* iguana. *Pl:* **dəgèèr**.
dəntə *n.* hunt.

dəp *v.* touch. *Vn:* **dəpi**; *IPl:* **díipən**.
dərsàan *n.* heel. *Pl:* **dərsàantə**.
dəm *n.* lake. *Pl:* **dəmsə**.
demi *n.* rabbit. *Pl:* **dəmsə**.
dím *v.* remain, become. *Vn:* **dímì**.
díin *adv.* outside.
ditsu *v.* sneeze. *Vn:* **dítŋi**; *IPl:* **díitsən**.
dor *v.* equalize. *Vn:* **dwààri**; *IPl:* **dwáárən**.
dubul *n.* baobab tree. *Pl:* **dubool**; **duboolsə**.
dùdùr *n.* scar. *Pl:* **dùdèèrsə**.
dùgà *n.* cotton.
dùgà kè mbóráan; kapok.
duukija *n.* dowry.
dùl-viin *n.* ruin, abandoned compound.
duum *n.* bee.
kə náàsə duum; swarm of bees. *See:* **zà**.
dúun *adj.* black.
duuní *n.* blind. *Pl:* **duunŋi**.
dwààm *n.* money.

ɕ

ɕaaba *n.* shrew. *Pl:* **ɕibààgsə**.
ɕàkà *n.* bag. *Pl:* **ɕàkúná**.
ɕámpà *n.* jumper. *Pl:* **ɕámpúnà**.
ɕíbdá *n.* mongoose.
ɕíbɕí *n.* rubbish heap.
ɕííɕija *n.* veins.
ɕig *v./i.* wet. *Vn:* **ɕigi**; *IPl:* **ɕígən**.
ɕìgè *n.* grandfather, in-laws. *Pl:* **kə ɕìgè**.

ɕìgè *adj.* drunk.
ɕíika *n.* grandchildren. *Pl:* **kə ɕíika**.
ɕìminà *n.* ostrich.
ɕìŋə *n.* dirt, filth.
ɕìr *n.* large hoe used to plough. *Pl:* **ɕìrèègə**.
ɕìrgi *n.* boat.
ɕìùŋ *n.* tamarind. *Pl:* **ɕìùŋsə**.

ɖ

ɖaga *v.* lift. *Vn:* **ɖàgà**; *IPl:* **ɖágàn**.
ɖàáj *n.col.* village, town.
ɖàáj *n.* mountain, stone. *Pl:* **ɖààŋsə**.
ɖas *v.* bitter. *Vn:* **ɖasni**.
ɖàs v̀ukàl *n.* courage.
ɖààvúr *n.* grass hut.
ɖəj *v.* walk. *Vn2:* **ɖəntə**; *IPl:* **ɖíin**.
ɖəkəl *v.* boil up. *Vn:* **ɖəkəli**; *IPl:* **ɖəkələn**.
ɖəkəl-jíiŋi *n.* dung beetle.

ɖənká *n.* road, track.
ɖəntə *n.* journey.
ɖətə *v.* swallow. *Vn:* **ɖitŋi**; *IPl:* **ɖíitən**.
ɖjaa *v.* limp. *Vn:* **ɖjanŋi**; *IPl:* **ɖjáátsən**.
ɖjaak *v.* leak, drip. *Vn:* **ɖjààkì**.
ɖuu *v.* pound, beat, kill. *Vn2:* **ɖuntə**; *IPl:* **ɖúun**.
ɖùùgə *n.* beer.
ɖuntə *n.col.* murder, drunkenness. *See:* **ɖuu**.

e

èén *adv.* where?

f

faal v. pray god. *Vn: fààli; IPl: fáálàn.*
fíl adj. white.
fìt n. sun, god.
fitíla n. lamp.
foodə n. *acha*, hungry rice.
fòktsə n. gum tree sp. *Pl: fòkààktsə.*
fɔŋ v. cover (a pot). *Vn: fɔŋì; IPl: fɔŋən.*

foráj n. thunder.
fot v. blow (with mouth), winnow. *Vn: fɔŋì; IPl: fótən.*
fuy n. granary. *Pl: fuyəsə.*
fwaal v. beg for. *Vn: fwààli; IPl: fwáálàn.*
fwaŋ n. baboon. *Pl: fugáánsə; fugáán.*

g

gaa v. put. *Vn: gààj; IPl: gáàn.*
gaa dúúgən sor v. let ferment.
gáda n. bridge.
gaam n. head, bundle (corn, wood). *Pl: gaamsə.*
gaam víín; roof.
gàŋgà n. drum hanging from the shoulder, beaten with a stick. *Spec: ɣáj gàngà 'smaller type of ganga'; nààsə gàngà 'bigger type of ganga'. Pl: gəŋààksə.*
gàrkwà n. shield. *Pl: gàrkààksə.*
gáwrakí n. crested crane.
gədè n. woman, wife, female. *Spec: gədè zùúr 'mare'; gət kùsùn 'female rat'. Pl: guudə.*
gəd gùrì; widow. *Pl: guud gùrì.*
gət mbúrŋí; bride. *Pl: guut mbúrŋí.*
gət kúnì gùuge; daughter in law.
gət ʃìrkə; witch.
gədfənkə n. hiccup.
gəgár n. soot.
gəl v. branch. *Vn: gəlì; IPl: gələn.*
gəm v. send (so do sth), escort. *Vn: gəmì; IPl: gəmən.*
gəm sər; sing.
gəm vìì; curse.
gəŋ n. cheek, jaw. *Pl: gəgeeŋ.*
gəðrə n. chest. *Pl: gəreeŋ.*
gəʃjap n. wing. *Pl: gəʃjapsə.*
geero n. bullrush millet.
gidə n. grass.
gìgínjà n. palm tree.
giil n. African ebony tree.
gimááʃ v. laugh. *Vn: gimààʃ; IPl: gímààʃən.*
gimbùrwá n. *acacia nilotica*.
giŋgi v. vomit. *Vn: giŋgì; Vn2: giŋgətə; IPl: giŋgən.*
giir v. get black, dirty, ripe (itili). *Vn: giùrì; IPl: giùrən.*
gìrŋgəl adj. round.

gístə n. dry season.
gìt-fuy n. lid of granary. *Pl: gít-fuy.*
gja prep. in, at.
gjamʃə v. laugh. *Vn: gjàmʃi; IPl: gjámʃən.*
gjàmʃtə n. ash, ember. *Pl: gjààmʃtə.*
gjàmʃtə kə pjúú; gunpowder.
godo n. bed. *Pl: gùdààksə.*
gón det. some, other. *Pl: gján.*
góórò n. cola nut.
gòòrúbà n. dum-palm.
guu v. plough with the big hoe. *Vn: guntʃi; IPl: gúùn; Spec: guu kinnə 'farm'. guuj;* bury.
gúba n. poison.
gùdùl-táwsə n. fist. *Pl: gùdòòl-táwsə.*
gùdúmà n. hammer.
gùdún n. kiln. *Pl: gùdùnsə.*
gùdúnj n. seasonal river. *Pl: gùdùŋsə.*
gùùdá n. ululation. *Pl: gùùdèès.*
gùùgá n. bucket to draw water. *Pl: gùùgèès.*
gula n. drumstick. *Pl: gulaaksə.*
gúmrèèkúm n. mumps.
gùùn n. cock. *Pl: gòònsə.*
gup v. forge (blacksmith). *Vn: gùpì; IPl: gúpən.*
gùrgə n. clay for houses and pots.
gùùrì n. bachelor, widower. *Pl: gùùrsə.*
gùùrtə n. celibacy.
guus v. old (ant. new). *Vn: gùùʃi.*
gùùs n. Gùùs (ethnonym).
gùùsən n. shade.
gusní adv. last year.
gùùvòòdʃ n. night.
gulʃən n. yam.
gwàgəl n. neck. *Pl: gùgààlsə.*
gwàámú n. *ficus gnaphalocarpa*. *Pl: gwààmsə.*
gwar v *t/i*. bend, crooked. *Vn: gwàrì.*

h

hàntá *n.* liver. *Pl:* hàntèès.
hùùhúú *n.* lungs.

i

ii *v.* do. *Vn:* iintʃí; *IPl:* îñ.
ii dɛntɔ; travel.
ii da; repeat.
ii ndʒál; fight.
ii túká; ruminant, chew the cud.

ii vár; wound.

iikú *n.* rule.

iip *v.* sell, trade. *Vn:* ìpì; *IPl:* ípèn.

j

jaa *v.* drive away. *Vn:* jaantʃí; *IPl:* jáántʃàn.
jàbtè *n.* flour.
jàáɔɔ *n.* red pepper, spice.
jààdɔ *adj.* lazy.
jagɔ *v.* abuse. *Vn:* jàgì; *IPl:* jágèn.
jàágúni *n.* today.
jaakí *n.* war. *Pl:* jìkààksè.
jaantsón *n.* tree.
jaŋ *v.* be ripe (corn, maize). *Vn:* jàngì.
jàáŋ *n.* saliva.
jàrsɔ̀ gɔ̀dʒi *n.* co-wife. *Pl:* jirkáà nɔ̀ gɔ̀dʒi.
jaatɔ *n.* soil.
jaatkát *v.* cough. *Vn2:* jààtkádɔ̀; *IPl:* jáátkàdɔ̀.
jatɔ̀ *n.* wind, spirit. *Pl:* jatɔ̀sɔ̀.
jaatsó *v.* harvest standing crop (e.g. corn). *Vn:* jààtʃi;
IPl: jáátsɔ̀.
jaatsó jáàw; harvest of corn.
jààw *n.* corn gen., millet.
jààɔ́ *n.* bird.
jààɔ́ kɔ̀ bákwaàr; hawk, falcon.

jemʃí *adv.* when?

jérá'a *adj.* yellow.

jèrkè *n.* friend. *Pl:* jirkaani.

jìbgɔ̀ *n.* thorn. *Pl:* jìbgèès.

jìbgɔ̀ kɔ̀ fîl *n.* acacia albida.

jiid *v.* produce. *Vn:* jìidɔ̀; *IPl:* jíidɔ̀; *Spec:*

jiid bízá 'urinate'; **jiid jìs** 'defecate'.

jìŋ *v.* full. *Vn:* jìŋgì.

jìŋgáán *v.* plant (e.g. tubers, tomato), sow (seeds in a hole). *Vn:* jìŋgàànì; *IPl:* jíŋgàànɛn.

jìr *v.* possess. *Vn:* jìrì; *IPl:* jíírɛn.

jiir *v.* sue, accuse. *Vn:* jìirì; *IPl:* jíírɛn.

jìr *n.* eye. *Pl:* jìrsɔ̀.

jìs *n.* excreta.

jìitsɛn *n.* nose.

jìitʃi *n.* snake. *Pl:* jìitʃèè; jìitʃèès.

jukwááj *n.* smoke.

jurwáák *v.* scratch. *Vn:* jùrwààgì; *IPl:*

jùrwààgɛn.

'j

'jám *n.* heal.

'jaŋ *v.* cold. *Vn2:* 'jaŋkóni.

k

kaa kàar *adv.* behind.

kabús *n.* papaw.

kàbò *n.* bark. *Pl:* kàbòògɔ̀sɔ̀.

kààkí kɔ̀ dùum *n.* bee wax.

kal *n.* bottle gourd. *Pl:* kaalsɔ̀.

kaam *v.* hear, feel, smell. *Vn:* kààmì; *IPl:* káámɛn.

kàmú *n.* coco-yam sp.

kannɔ̀ *n.* egg-plant.

kan ndzálí *n.* garden egg, bitter tomato.

kàŋ *n.* straw, stalks. *Pl:* kàŋsɔ̀.

kàŋ ndzálí; sugar cane.

kàáŋ *n.* crow, crab. *Pl:* kaanʃɔ̀.

kaŋkana *n.* water melon.

kap *v.* seize, take. *Vn:* kàpì; *IPl:* káápɛn.

kap *prep.* into.

kapá *v.* stick, push into the ground. *Vn:* kàpà; *IPl:*

kápàn.

kaptá *v.* dig, farm (i.e. rice). *Vn:* káptú.

kààr *n.* back. *Pl:* kààrsè.

kààr gwàgèl; nape of the neck.

kàr kè tsák *n.* gecko.

kààr kè víí *n.* lip. *Pl:* kààrsé kè víí.

kaará *v.* increase. *Vn:* kààrì; *IPl:* kááràn.

kàràŋ *n.* dog. *Pl:* kùrààj.

kàràŋ kè lópè; jackal.

kàràŋ kè zà; hippopotamus.

kardaaaj *n.* python.

kàrèn *n.* crocodile. *Pl:* kàrènsè.

káárì *n.* profit.

káro *n.* ram.

kàrsànà *n.* calf.

kaas *v.* knead. *Vn:* kààŋŋ; *IPl:* káásèn.

kaasuwa *n.* market.

kàŋŋ *n.* jealousy.

kààŋŋ *n.* grandmother. *Pl:* kó kààŋŋ.

kàt-bòbòŋ *n.* tick.

kàt-bòŋ *n.* centipede.

kaaté *v.* rub. *Vn:* kààŋŋ; *IPl:* káátèn.

kàtvùúŋ *n.* jujube tree. *Pl:* kàtvùùŋsè.

katŋáátŋa *n.* rattle.

katŋáátŋa kè sààn; ankle metal rattle.

kááwù *n.* uncle (mother's brother). *Pl:* kó kááwù.

kàzìndzèéré *n.* small reed.

kəbìitə *v.* itch. *Vn:* kəbìitŋ.

kəkəŋkí *n.* catfish, mudfish. *Pl:* kəkəŋŋsə.

kəlídí *n.* lightning.

kəm *n.* ear. *Pl:* kəmsə.

kèn nee *adv.* in front.

kəp *v.* cut (i.e. with a machete); bite (i.e. snake). *Vn:*

kəpì; *IPl:* kíipən.

kər *v.* hollow out. *Vn:* kərì; *IPl:* kórèn.

kətír *v.* run, flow. *Vn:* kətír; *IPl:* kótír.

keetaré *v.* cross. *Vn:* kèètàrè; *IPl:* kéétàràn.

kibdó *n.* handle. *Pl:* keebdó.

kidú *n.* antelope. *Pl:* kiduusó.

kìikín *n.* shirt. *Pl:* kùnsó.

kìikín kə núúŋ; man's gown.

kiláákí *n.* prostitute.

kìndó *n.* guitar.

kìnnè *n.* work. *Pl:* kìnsó.

kìpté *n.* winnow. *Pl:* kíiptə.

kiir *n.* tail.

kìrŋgél *v.* roll. *Vn:* kìrŋgèèŋ; *IPl:* kìrŋgèèlèn.

kìltsə *n.* sand.

kjàn *n.* face. *Pl:* kjànsó.

koból *v.* shame. *Vn:* kòbòlì; *IPl:* kòbòlèn.

koojá *v.* learn. *Vn:* kòòjà; *IPl:* kóójàn.

kom *v.* hunt. *Vn:* kwààmì; *IPl:* kwáámèn.

kóópì *n.* cup. *Pl:* kóópúnà.

kòróórò *n.* penis sheath. *Pl:* kòròòrsə.

kòòsò *n.* open-ended hour glass drum beaten with hand. *Pl:* kóósúnà.

ku-náásí *n.* younger brother. *Pl:* kó-ku-náásí.

ku-náásí-gəɖzi *n.* brother-in-law. *Pl:*

kó-ku-náásí-gəɖzi.

ku-náásí-vaŋí *n.* uncle (father's brother). *Pl:*

kó-ku-náásí-vaŋí.

kubúr *n.* dove. *Pl:* kùbèèrsə.

kùùgíja *n.* fishing hook.

kukúl *n.* pigeon. *Pl:* kùkùlsə.

kùkún *n.* caterpillar.

kùkùrbí *n.* tortoise. *Pl:* kùkùrbèèrsə.

kùkúŋ *n.* stomach. *Pl:* kùkúóŋ.

kumpa *n.* foam.

kùn *n.* son, boy. *Pl:* miméér.

kùn vùnnì *n.* servant. *Pl:* miir vínnì.

kùnné *n.* mortar. *Pl:* kùnsó.

kuŋgə *v.i.* dry up, ripen. *Vn:* kùŋgì; *IPl:* kùŋgèn.

kuur *n.* skin. *Pl:* kuursə.

kursə *n.* shell, peel (i.e. groundnut).

kurúŋ *n.* deaf. *Pl:* kurmeeksə.

kùsùn *n.* rat. *Pl:* kùsèèn; kùsèènsə.

kùsùn *n.* hunger.

kùzà *n.* tin.

kwààdó *n.* testicle. *Pl:* kwààtsə.

kwààdà *n.* room, hut. *Pl:* kùdààksó.

kwààdá *n.* kidney. *Pl:* kwààtsə.

kwààjí *n.* okra.

kwààk *n.* leopard, panther. *Pl:* kwààksə.

kwàkà *n.* small hoe. *Pl:* kùkààsó.

kwáákwa *n.* oil-palm.

kwaal *n.* black plum tree.

kwalba *n.* bottle.

kwalili *n.* slip.

kwam *v.* look for, find. *Vn:* kwàmì; *IPl:* kwáámèn.

kwan *v.* count, read. *Vn:* kwàànì; *IPl:* kwáánèn.

kwáánò *n.* dish. *Pl:* kwáánúkà.

kwəŋ *v.* wipe. *Vn:* kwəŋì; *IPl:*

kwəŋən ; kùŋààŋən.

kwaar *n.* fowl gen. *Pl:* kwaarsə.

kwàránza *n.* pebble.

kwatə *n.* calabash. *Pl:* kutaaksə.

kwat-gaam *n.* skull.

I

làbdzì *n.* sickle.

làbm *n.* cave. *Pl:* lààbmsə.

lààbì *n.* corpse. *Pl:* lààbsə.

laktó *v.* hard, strong. *Vn:* làkŋŋ; *Vn2:* laktəkónì.

laktsó *v.* go, disperse (intr.). *Vn:* làkŋŋ; *IPl:* láktsèn.

làmbu *n.* garden. *Pl:* làmbúnà.

làndəzùúr *n.* chicken pox.

lààŋ *adj.* red.

làŋ *n.* late millet.

làŋzə *v.* destroy. *Vn:* làŋzì; *IPl:* làŋzèn.

lap *v.* heavy. *Vn:* làbì; *Vn2:* lapkónì.

lap a'əŋ; light, not heavy.

laar v. be ripe (mango, papaw, citrus). *Vn:* lààrì.
lààrkónì *p.p.* ripe.
lààr *n.* river. *Pl:* lààrsà.
lar-mini *n.* puff-adder, adder.
làtá *n.* agama lizard. *Pl:* làtààksá.
lààtè *n.* man's loincloth. *Pl:* lààtsà.
lawnì *n.* colour.
laawur *n.* sweet potato.
lǎbm *n.* moon. *Pl:* lǎbeensà.
lǎbm kè fīl; moonshine.
lækðəŋ *n.* fire-place. *Pl:* lækðeeŋsə.
læksə *n.* pot, beer pot, water storage pot. *Pl:* liìksə;
 læksjees.
lǎp₁ v. jump. *Vn:* lǎpì; *IPl:* lǎpən.
lǎp₂ v. measure. *Vn:* lǎpì; *IPl:* lǎpən.
lǎpè *n.* bush, farm. *Pl:* liìpsə.
lǎr v. widen (e.g. a hole) ; be wide. *Vn:* lǎrì; *IPl:*
 lǎrən; *Spec:* lǎr á'aŋ.

lèemu *n.* orange. *Pl:* lèèmòs.
lèemú kè fàwnì *n.* lemon.
lèp-lèp *id.* thin.
lii v. beat, hit, thresh. *Vn:* liiŋfì; *IPl:* liin.
liid v. twist, sharpen, whet. *Vn:* liidfì; *IPl:* liidən.
limbjaari *n.* lame. *Pl:* limbjaarsə.
limtsá v. fold. *Vn:* limtsì; *IPl:* limtsən.
liit v. tan. *Vn:* liidfì; *IPl:* liitən.
liitsán *n.* headpad. *Pl:* liitsə.
luu v. be high (e.g. tree), grow. *Vn:* luntì.
lùùk *n.* chief. *Pl:* luukook.
lumpaasa v. think. *Vn:* lùmpààsà; *IPl:*
 lùmpààsən.
luntà *n.* chieftainship. *Pl:* luntèès.
luur v. squat, bow down. *Vn:* lùurì; *IPl:* lùúrən.
luurdá v. strengthen. *Vn:* lùurdì; *IPl:* lùúrdən.
lut v. skin. *Vn:* lùdì; *IPl:* lùdən.

m

maduubi *n.* mirror.
maadé *n.* goat. *Pl:* moodé.
makádfi *n.* drummer.
màkààmì *n.* weapon.
màkóógòró *n.* throat.
mal v.*t.i.* lose sth., get lost. *Vn:* màlì; *IPl:* mááləŋ.
 — *vx.* forget.
màlàpá *n.* hat.
mààmà *n.* breast (female).
man v. come. *Vn:* mànì; *IPl:* mánnì.
 — *vx.* remember.
maan *n.* man. *Pl:* mumúún.
 — *adj.* male.
mandér v. bring. *Vn:* màndèrì; *IPl:* màndèrən.
mànɕa *n.* palm oil.
maní *adv.* next year.
máŋgoro *n.* mango.
maráája *n.* orphan. *Pl:* kàà maráája.
mààs *n.* salt.
mazari *n.* spinning stick.
mbàrà *n.* arrow, sting, quill of insect. *Pl:* mburaaj.
mbatsá v. combine, glue. *Vn:* mbàtŋfì; *IPl:*
 mbátsən.
mbaatsá v. gather, collect, reckon. *Vn:* mbààtŋfì;
IPl: mbáátsən.
mbàtŋfì *n.* heap. *See:* mbatsá.
mbəgə v. far. *Vn:* mbəgì.
mbəgni *adj.* long (e.g. stick).
mbèràán *n.* silk cotton tree, with white flowers.
Pl: mbèrèən.
mbèràán jààkŋfì; silk cotton tree, with red
 flowers.
mbətsá v. extinguish (fire). *Vn:* mbətŋfì; *IPl:*
 mbətsən.
mbəŋ v. want, like, love, agree, allow. *Vn:* mbəŋfì;
IPl: mbəŋən.

mbəŋzèən *n.col.* hair, feather.
mbəŋzèən kə ŋgìbtá; beard.
mbii v. catch up with. *Vn:* mbiiŋfì; *IPl:* mbiiin.
mbiis *n.* claw; nail. *Pl:* mbiisə.
mbjeŋj *n.* clitoris. *Pl:* mbjeŋjaaj.
mboj v. bite (insect); shoot (arrow). *Vn:* mbontŋfì.
mbòj *n.* wall of compound. *Pl:* mbujaaks.
mbònnə *n.* mucus.
mbontə *n.* dysentery.
mbop v. tired. *Vn:* mbòpì.
mbòdɕ *n.* egg. *Pl:* mbòdɕej.
mbúj *n.* mushroom.
mbùktá *n.* navel. *Pl:* mbùùktá.
mbúmbùút *n.* small house termite.
mbúrní *adj.* new.
mbùùts *n.* stick, walking stick. *Pl:* mbùùtsəj.
mbùùts kə dúú jáàw; flail.
mbwaa v. sting (scorpio), shoot, kick. *Vn:* mbontŋfì;
IPl: mbwààn.
mbwaa jáàŋ; spit.
mbwaaal v. thank. *Vn:* mbwààlì; *IPl:* mbwàáləŋ.
məgə̀r *n.* thief. *Pl:* mùgò̀r.
məgə̀rtá *n.* theft. *Spec:* ii məgə̀rtá 'steal'. *Pl:*
 mùgò̀rtá.
məs v. die. *Vn:* məsì; *IPl:* míisən.
mə̀sɛ́n *n.* soup.
mə̀ŋj *adj.* female that has not yet begot.
min v.*i.* return, come back. *Vn:* mìni; *IPl:*
 míngən, mínən.
min víni gígé *n.* family. *See:* mur.
mindər v. give back. *Vn:* mindèrì; *IPl:* mindèrən.
miŋgiir *n.col.* ribs.
miir *n.* oil.
miir pə̀láánì *n.* butter.
mìr̀r̀ntə̀ *n.* childhood.
miis *n.* waist. *Pl:* miisees.

miis jûs *n.* anus.
mìŋfi *n.* disease. *Pl:* mùŋfi.
mòkŋfi *n.* fallow land. *Pl:* mòkŋfiis.
mòòlò *n.* guitar (metal).
moŋ *n.* armpit. *Pl:* mòòŋsá.
mop *v.* exceed. *Vn:* mòpì; *IPl:* mópàn.
móótà *n.* car. *Pl:* mootoofŋi.
móótà kè nùúŋ; lorry.
mootsá *n.* move, stir (int.). *Vn:* mòòtsà; *IPl:* móòtsàn.
mûj *n.* pot for fetching water. *Pl:* mujsə.
mùmwál *n.* penis. *Pl:* mùmwààlsə.
mùmwàt *n.* ant gen. *Pl:* mùmwààtsə.
mùntsə *n.* masquerade. *Pl:* mùntsə.
muŋ *v.* throw (i.e. a stone). *Vn:* muŋŋí; *IPl:* múŋən.
muŋ ta vul; overpower (lit. throw on the ground ; = Hausa *kada a kasa*).
muŋ gəgààjì *v.* shout (= throw a cry).
mur *n.* possessor, owner. *Pl:* min.
mur ƙirkə; sorcerer.
mur dəntə; hunter.

mur dúú zaar; murderer.
mur gəm sər; singer.
mur gúú kinnə; farmer.
mur gúpì; blacksmith.
mur kə dwààm; rich.
mur kə gáá duum; bee-keeper.
mur kə gáábà; enemy.
mur kə nuupí; elder brother. *Pl:* kə núunfi.
mur líí gəngà; musician.
mur líí mòòlò; minstrel.
mur lííd lààt; tanner.
mur ɲgááb zíbər zà; fisherman.
mur ɲgín sòrtə; potter.
mur rák vìi; liar.
mur ƙáw ƙùù; butcher.
mur túj; weaver.
mur (kə) zùúr; horse rider.
murŋí *adj.* insane.
mús *adv.* all.
muusa *v.* argue. *Vn:* muusú; *IPl:* múúsàn.

n

naabi *n.* left side.
nadá *v.* wrap up. *Vn:* nàdà; *IPl:* nádàn.
nagúni *adv.* this year.
nam *n.* totem. *Pl:* namsə.
nan *v.* warm. *Vn:* nàni; *Vn2:* nankóni.
nán *quest.* what?
nàràŋ *n.* wood. *Pl:* nərəàŋsə.
narké *v.* melt. *Vn:* nàrkè; *IPl:* nàrkèn.
nas *v.* bite (i.e. dog, mosquito). *Vn:* nàŋi; *IPl:* náásən.
naas *v.* chew. *Vn:* nààŋi; *IPl:* náásən.
nás *adv.* alone.
nààŋi *n.* mother. *Pl:* kə nààŋi.
nààsə dùùm *n.* queen bee. *Pl:* kə nààsə dùùm.
nààsə gúpì *n.* anvil.
nààsə maadə *n.* mother goat.
nat *v.* tie. *Vn:* nàdì; *IPl:* nádən.
nat tsàli; set bones.
naat *v.pl.* tie. *Vn:* nààdì; *IPl:* náádən.
ndàà fíitə *n.* dusk.
ndaaj *v.* fall, spend a long time. *Vn:* ndààjì ; ndantŋí; *IPl:* ndáàn.
ndəbáát *v.* sleep. *Vn:* ndəbààŋi; *IPl:* ndəbààtən.
ndər *v.* cleverness. *Vn:* ndəri; *IPl:* ndərən.
ndər *n.* bush. *Pl:* ndərsə.

ndon *v.* under. *Vn:* ndwàpì.
ndun *v.* push. *Vn:* ndunŋí; *IPl:* ndúnən.
ndzər *n.* voice. *Pl:* ndziir.
ndzəráák *v.* write. *Vn:* ndzərəàgì; *IPl:* ndzərəàgən.
ndzàl *n.* fight, struggle. *Pl:* ndzàlsə.
ndzaman *n.* truth.
ndzangam *n.* horn.
ndzàw *adv.* few, little.
ndzwaa *v.* copulate. *Vn:* ndzwontŋí; *Vn2:* ndzwontə; *IPl:* ndzwààn.
nəg *v.* grind. *Vn:* nəgì; *IPl:* nəgən.
nəmsə *v.* know. *Vn:* nəmŋi; *IPl:* nəmsən.
nónáàla *n.* snail (the word describes the crawling movement). *Pl:* nənààlsə.
nəŋ *n.* tuwo.
nəsón *n.* tongue. *Pl:* neseen.
nəsón kə wutə; flame.
nìisə *n.* thing, load.
nìisə kə ƙantŋí; clothes.
nìisə kə ƙintŋí; food.
nìisə kə zùúr; harness.
noonó *n.* milk.
nùúŋ *adj.* big, large.

ɲ

ɲ *conj.* with.
ɲaa-jaantsón *n.* fruit. *Pl:* miir-jaantsón.
ɲaa-kuura *n.* hyena.
ɲaa-kwáàrà *n.* shea-butter tree.

ɲaa-mééráájì *n.* insect.
ɲaa-mús *n.* cat.
ɲa-nááŋí-gəɖʒi *n.* sister-in-law. *Pl:* kə-ɲa-nááŋí-gəɖʒi.

ḡa-nááḡí-tsapí *n.* younger sister. *Pl:* ká-ḡa-nááḡí-tsapí.
ḡa-nááḡí-vaḡí *n.* father's sister. *Pl:* ká-ḡa-nááḡí-vaḡí.
ḡáḡ *n.* daughter, girl. *Pl:* miméér.
ḡááḡ *n.* child. *Pl:* miméér.
ḡáḡ-góḡḡó *n.* aunt (mother's sister). *Pl:* káá-góḡḡó.
ḡáḡ-kwaar *n.* chick. *Pl:* miir-kwáársə.
ḡáḡ-maadó *n.* kid.
ḡáḡ-məḡḡi *n.* maid. *Pl:* miir-məḡḡən.
ḡáḡ-nááḡí *n.* elder sister. *Pl:* ká-ḡán-nááḡí.
ḡáḡ-táwsə *n.* finger. *Pl:* mùr-táwsə.
ḡáḡ-zilí *n.* baby. *Pl:* múr zilí.
ḡgal *v.* see, look at. *Vn:* ḡgàḡ; *IPl:* ḡgálən.
ḡgaal *v.* examine. *Vn:* ḡgààḡ; *IPl:* ḡgáálən.
ḡgap *v.* catch, hold, deceive, press, hold down. *Vn:* ḡgàḡ; *Pl:* ḡgaap; *Vn:* ḡgààḡ; *IPl:* ḡgáápən.
ḡgàràḡká *n.* molar. *Pl:* ḡgèràḡḡsə.
ḡgèr-fóḡ-kwatə *n.* lid (mat).
ḡgèr-fóḡtə *n.* blanket.
ḡgèr-gwáḡḡ *n.* necklace.
ḡgèr-kə-nát-miis *n.* belt.
ḡgèr-kə-ndḡal *n.* weapon.

ḡgèr-kə-táátsə *n.* filter.
ḡgèr-kə-táwsə *n.* bracelet.
ḡgèr-kəm *n.* earring.
ḡgèr-sáàn *n.* anklet.
ḡḡəs *v.* buy, barter. *Vn:* ḡḡəḡ; *IPl:* ḡḡíəsən.
ḡḡəzən *n.* animal. *Pl:* ḡḡəzənsə.
ḡḡəzən kə vîn; domestic animal.
ḡḡii *v.* avoid. *Vn:* ḡḡiintḡí; *IPl:* ḡḡiín.
ḡḡibtə *n.* chin. *Pl:* ḡḡibtə.
ḡḡigə *v.* answer. *Vn:* ḡḡigə; *IPl:* ḡḡígən.
ḡḡiigə *v.* refuse. *Vn:* ḡḡiigə; *IPl:* ḡḡígən.
ḡḡiín *v.* weave, build. *Vn:* ḡḡiín; *IPl:* ḡḡiínən.
ḡḡiḡḡiḡtsə *n.* bat.
ḡḡiḡḡjêrmə *n.* fruit-bat.
ḡḡjéé *n.* right, correct.
ḡḡol *n.* club. *Pl:* ḡḡolaaksə.
ḡḡóḡ *n.* he-goat. *Pl:* ḡḡuḡaḡḡsə.
ḡḡúzùn *n.* porcupine. *Pl:* ḡḡúzèən.
ḡḡwaj *v.* pluck out (leaves), pick (banana, mango). *Vn:* ḡḡwantḡí; *IPl:* ḡḡwáàn.
ḡḡwàràḡ *n.* francolin. *Pl:* ḡḡùràḡḡsə.
ḡḡwat *n.* elbow. *Pl:* ḡḡwaaḡsə.

p

paadá *n.* court, council.
pál *adv.* many, much.
pàrdá *n.* potash.
pas *v.* break, smash (e.g. pot). *Vn:* pàḡ; *IPl:* páásən.
pipiitá *v.* fan. *Vn:* pipùtə; *IPl:* pipùtən.
piit *n.* near.

pjém-pjéḡ *id.* sharp-pointed.
pjúù *n.* gun. *Pl:* pjuúsə.
puḡ *v.* open. *Vn:* pùḡ; *IPl:* púḡən.
pùḡ-tàḡárdə *n.* butterfly.
pùre *n.* flower.
puutḡe *v.* rest. *Vn:* pùutḡe; *IPl:* púútḡən.

r

raa *v.* pull up (i.e. cassava). *Vn:* rantḡí; *IPl:* ráàn.
rádí *n.* star grass.
ragé *v.* decrease. *Vn:* ràḡe; *IPl:* ráḡèn.
rak vì *v.* tell a lie.
ràké *n.* sugar cane.
rààkumi *n.* camel.
rààkumi kə ndér; giraffe.
rammá *n.* red sorrel.
ràáḡ *n.* fishing net. *Pl:* rəḡaansə.
ràḡkə *n.* mahogany. *Pl:* ràḡkèəs.
ras *v.* rot. *Vn:* ràḡ; *IPl:* rásən.
raatá *v.t.i.* hang. *Vn:* rààtə; *IPl:* ráátən.
ràwáni *n.* turban.
rìdùḡ *n.col.* fly.
rùḡíja *n.* well. *Pl:* rùḡjèəsə.

riín *v.* cry. *Vn:* rìḡ; *IPl:* ríínən.
riíndú *n.* scorpion. *Pl:* rííndos.
rìḡḡèètə *n.col.* horn (musical instrument).
rip *v.* sew. *Vn:* rìḡ; *IPl:* rííḡən.
róóba kə mbwáá jààḡí *n.* catapult. *Pl:* rəbààksə.
ròòḡóóḡḡe *n.* cassava.
ròm *n.* axe, fighting axe. *Pl:* ròmsə, rwàamsə.
rop *v.* follow. *Vn:* ròḡ; *IPl:* róóḡən.
rùndúḡ *n.* cattle, cow gen. *Pl:* rùndúḡsə.
rùndúḡ kə ləpə; bush cow.
rùndúḡ kə mààn; bull.
rùsun *n.* pestle.

S

- saaba** *v.* be accustomed.
sadáka *n.* funeral.
saad *v.* sweep. *Vn:* sààdì; *IPl:* sáádfən.
sààn *n.* leg, foot. *Pl:* sààntó.
 dàbi kè sáán; footprint.
sánta *n.* straight.
sárká *n.* chain. *Pl:* sárkúnà.
sassaká *v.* carve wood. *Vn:* sàssakà; *IPl:* sássakàn.
sən *v.* sit down, dwell. *Vn:* sənè; *IPl:* sənnì.
sən gèén *n.* evening.
sər *n.* dance, song. *Pl:* səərsə.
sərdí *n.* saddle.
sərtə *n.* circumcision. *Pl:* sùirtə.
səsər *n.* louse. *Pl:* səsəersə.
 səsər kwáársə; flea.
səsər *v.* shake, tremble. *Vn:* səsəri; *IPl:* səsəren.
sii *v.* prepare *tuwo*. *Vn:* siintfi; *IPl:* sīn.
 sii dūùgə; brew, give birth, deliver. *Vn2:* səntə.
silpàs *n.* slippers.
soojá *v.* fry. *Vn:* sóójà.
- som** *v.* help. *Vn:* sòmì; *IPl:* sómən.
sor *v.* stand up, leave, fly away, migrate, bubble.
 Vn: sòri; *IPl:* sórən.
sòrtə *n.* pot gen., cooking pot. *Pl:* sòdràktə.
 sòrtə kè dūùm; bee-hive.
subuur *n.* knife. *Pl:* subuursə.
 subuur kè múpì; throwing knife.
 subuur kè ndzál; dagger.
suj *v.* get down, land, kneel down. *Vn:* sunfí; *IPl:* súùn.
sùkòdji *n.* life.
sùkúwa *n.* galloping.
sùlwáàng *n.* sweat.
sumbur *n.* guest. *Pl:* sumbeersə.
suŋ *n.* chief. *Pl:* suŋsə.
sùŋ *n.* name. *Pl:* sùŋsə.
suŋwaari *n.* traditional priest.
sur *v.* unload. *Vn:* sùri; *IPl:* sùrən.
surgá *v.* deep. *Vn:* sùrgì.

S

- sàbdə** *n.* adze. *Pl:* sàbdèès.
sákka *n.* doubt.
sàamu *n.* Abdim's stork. *Pl:* sàamun.
sàn *n.* tooth. *Pl:* sànsə.
 sàn kè gíwà; tusk, ivory.
sàrtù *n.* measles.
sawra *n.* whistling. *Spec:* **ii sawra** 'whistle'.
sidə *n.* stirring stick. *Pl:* sidjees.
sig *v.* turn, turn round, change. *Vn:* sigì; *IPl:* sigən.
sin *v.* call. *Vn:* sinti; *IPl:* sínən.
sində *n.* hail. *Spec:* **ii sində** 'freeze'.
- sinkààpá** *n.* rice.
singe *n.* fence.
siir *v.* swear. *Vn:* siiri; *IPl:* siirən.
siisir *n.* dew.
sùù *n.* hole. *Pl:* sùùsə.
 sùù kè ríinì; dye-pit.
 sùù-gúrgə; clay-pit.
súúdí *adj.* blue.
sukoor *n.* raffia-palm. *Pl:* sukoorsə.

T

- tat** *v.* carve wood with an adze. *Vn:* tàdì; *IPl:* táádfən.
taw *v.* cut, harvest (rice, wheat). *Vn:* tontfi; *IPl:* tawáàn; *Vn2:* tawtə.
 taw vìi judge, pass a sentence. *v.i.* sour. *Vn:* tàwnì.
ti *v.* swell. *Vn:* tintfi.
tiin *n.* termite. *Pl:* tiinsə.
tjaa₁ *v.* drink. *Vn:* tjantfi; *IPl:* tjáàn.
 tjaa tààbá; smoke (tobacco).
tjaa₂ *v.* hurry. *Vn:* tjantfi; *IPl:* tjáàn.
- tjak** *v.* stab, prick. *Vn:* tjàgì; *IPl:* tjágən.
tjang *v.* shut, close. *Vn:* tjàngì; *IPl:* tjáàngən.
tjààr *n.* star. *Pl:* tjààrsə.
tùù *n.* flesh; meat.
 tùù kè lópə; wild animal. *Plur:* tùùsə kè lópə.
tùùn *n.* spider. *Pl:* tùùnsə.
tùùnnó *n.* dream. *Pl:* tùùnsə.
turtə *n.* root. *Pl:* tùùrsə.
twoj *v.* scrape (clean). *Vn:* twòrì; *IPl:* túŋààngən.

t

- taa** v. lie down. *Vn:* tààjì; *IPl:* tááŋkèn.
taa v. unroll, flatten. *Vn:* tantŋí; *IPl:* táàn.
tààbá n. tobacco.
tàgààj n.col. twins.
tàgàrdà n. book.
tààgíjà n. cap.
taj v. come out, appear, sprout. *Vn:* tantŋí; *IPl:* táàn.
taajir v. suffer. *Vn:* tààjìr.
tààkàalmi n. shoe.
taakí n. dung.
taláka n. poor. *Pl:* talakees.
tàlótàló n. turkey.
tamba v. ask (a question). *Vn:* tàmbà; *IPl:* támbàn.
tán-tán id. straight on.
tààngèrmá n. mat. *Pl:* tààngèrmès.
tar₁ v. spin. *Vn:* tantŋí; *IPl:* tárèn.
tar₂ v. draw, pull out, remove. *Vn:* tàrì; *IPl:* tárèn.
tar noonó; milk.
tar dàl, dùgà; harvest groundnuts, cotton.
tàrkó n. trap.
tarná v. hobble. *Vn:* tàrnà; *IPl:* tàrnàn.
taf v. spread out, i.e. in the sun to dry. *Vn:* tàfì; *IPl:* tafèn.
- taatsá** v. filter. *Vn:* tààtsà.
tàttábàrá n. pigeon.
tàwsə n. hand, arm. *Pl:* tààwsə.
tàw-sórtó; handle of pot.
tàwsə-vùn; upper grinding stone.
tákrək id. thick.
təm n. sheep. *Pl:* tèmmsə.
təm kə mǝŋi; ewe.
tolgó v. smooth. *Vn:* tòlgi.
tsal v. break (i.e. a stick). *Vn:* tsàli; *IPl:* tsálèn.
tsàáj n. Nile monitor. *Pl:* tsəŋàànsə.
tsàáj adj. small, young.
tsáp n. cleanness.
tsare v. protect. *Vn:* tsàrè; *IPl:* tsárèn.
tsèltə n. seed. *Pl:* tsèeltə.
tsətsáp n. gazelle. *Pl:* tsətsəpsə.
tsiirá v. escape. *Vn:* tsìrà; *IPl:* tsírà.
tu v. go up, mount, mate. *Vn:* tuntŋí; *IPl:* túùn.
tuu v. weave, plait hair. *Vn:* tuntŋí; *IPl:* túùn.
tùù n. belly, pregnancy. *Pl:* tùùsə.
túpà n. fabric, cloth.
tùr n. husband. *Pl:* tursə.
tùr kə ɣán guúgé; son-in-law.
tuutá n. flag.

tʃ

- tʃaa** n. put, wear, plant. *Vn:* tʃantŋí; *IPl:* tʃààn.
tʃaa kótír; chase.
tʃaa tárkò; set a trap.
tʃabə n. *ficus thonningii*.
tʃam v. harvest (i.e. beans). *Vn:* tʃààmì; *Pl:* tʃaam; *IPl:* tʃáámèn.
tʃi v. eat. *Vn:* tʃintŋí; *IPl:* tʃín.
tʃi tʃàm-tó n. play.
tʃigər v. become old. *Vn:* tʃigèrì; *IPl:* tʃigèrèn.
tʃiká v. fill. *Vn:* tʃikà; *IPl:* tʃikàn.
- tʃintŋi** n. right side.
tʃiŋ n. thigh. *Pl:* tʃikèènsə.
tʃir v. shine. *Vn:* tʃirì; *IPl:* tʃírèn.
tʃiir n. sky.
tʃiir prep. above.
tʃirkə n. witchcraft.
tʃóókàli n. spoon.
tʃulèèŋ n. parrot.

v

- vaa** v. burn, grill. *Vn:* vantŋí; *IPl:* váàn.
vaaj v. hot, difficult. *Vn2:* vaŋkóni.
var n. wound. *Pl:* varsə.
vár n. good.
vàr n. place. *Pl:* vərəsə.
vàr-sóni; seat.
vàr kə sònè; saddle.
vàr kə tʃáá zà; water place.
vari salaw-salaw n. dawn.
vàfi n. father. *Pl:* kə vərəfì.
vaatə n. bellows. *Pl:* vaatsə.
- və** prep. on.
vər v. give. *Vn:* vèrì; *IPl:* vərən.
vər túù; give pregnancy.
vər jùisə; feed.
vèrààn n. blood.
vèŋlɛŋ n. shin. *Pl:* vèŋljààŋ(sə).
vii v. loosen, divorce. *Vn:* vintŋí; *IPl:* vîin.
vii n. mouth, language. *Pl:* viisə.
vii kə láàr; river bank.
vì-fuŋ; opening of granary.
vì-kjân; forehead.

vì-ḡàám; door.
ḡaw vìì; judge, pass a sentence.
vìjàànsón *n.col.* slave.
vììn *n.* compound. *Pl:* vììnsè.
vììn kè gúpì; smithy.
vììn kè jààḡí; nest.
vììn kè lúúki; chief's family.
vììn kè múmwât; ant hill.
vììn kè ḡín; termite hill.
vììn kè ḡúùn; cobweb.
vìní *n.* ghost. *Pl:* vììnsè.
vìis *n.* bad, ugly.
vollè *n.* riding-whip. *Pl:* volleegsə.
von *n.* rain.
vopkúúrúḡ *n.* black kite.

voḡ *v.* wash, bathe. *Vn:* vòḡì; *IPl:* vòḡən.
vot *v.* drop. *Vn:* vòḡí; *IPl:* vótən.
votsə *n.* broom. *Pl:* vwaatsə.
vudí *v.* blow (wind). *Vn:* vùḡí.
vùkàl *n.* heart. *Pl:* vùkàlsə.
vul *n.* ground.
vùn *n.* grinding stone. *Pl:* vùnsə.
vur *v.* mix. *Vn:* vùrì; *IPl:* vùrən.
vùrì *n.* monkey. *Pl:* vùròḡ.
vùrún *n.* knee. *Pl:* vùrùnsə.
vùrùḡsə *n.col.* mosquito.
vutə *v.* arrive. *Vn:* vùḡí; *IPl:* vútən.
vwaali *n.* dumb and deaf. *Pl:* vwaàlḡí.

W

waa *v.* untie. *Vn:* wànḡí; *IPl:* wààn.
wàḡdà *n.* sesame, beniseed.
waglaari *n.* chameleon.
waldə *n.* leaves; woman's traditional dress. *Pl:* wàlḡèès.
waali *n.* coco-yam.
wàmḡḡ *n.* shoulder. *Pl:* wààmḡḡ.
wàndó *n.* trousers. *Pl:* wàndúnà.
wànèḡ *quest.* who?
wààr *n.* fetish, sacrifice, menstruation. *Pl:* wààrsə.
warzə *v.* weed. *Vn:* wàrḡí; *IPl:* wàrḡən.
wafə *v.* hate. *Vn:* wàḡè; *IPl:* wàḡən.
waf *v.* wash (i.e. clothes). *Vn:* wàḡí; *IPl:* wàḡən.
waafón *n.* rain season.
wat *v.t/i.* enter, hide. *Vn:* wàḡí; *IPl:* wàátən.
wàtkə *n.* intestine, guts.
wû *n.* fat.

wug *v.* peel. *Vn:* wùḡì; *IPl:* wùḡən.
wugə *v.* strip off (maize, beans). *Vn:* wùḡì; *IPl:* wùḡən.
wul₁ *v.* sharp. *Vn:* wùlì.
wul₂ *v.* say (the truth), tell (a story), explain. *Vn:* wùlì; *IPl:* wùlən.
wul vìì; speak, defend oneself.
wul wùlḡèén; greet.
wùm *n.* charcoal. *Pl:* wùmsə.
wùḡḡ kè lúúrdə lààt; tan-bark.
wùḡḡḡ *n.* charm, amulet, medicine, ordeal. *Pl:* wùḡèènsə.
wuri *n.* cowry.
wùs *n.* abscess. *Pl:* wùsèèk.
wutə *n.* fire.

Z

zaaba *v.* choose. *Vn:* zààbè; *IPl:* zàábàn.
zàḡámì *n.* datura.
zaakí *n.* lion. *Pl:* zaakúna.
zààm *n.* beans.
zàní *n.* loincloth, woman's clothes (gen.). *Pl:* zànnúwà.
zaar *n.* human being. *Pl:* zaarsə.
zaar kè dúùn; black man.
zaar kè fîl; white man.
zàré *n.* thread.
zàrtò *n.* saw. *Pl:* zàrtúnà.
zaw *n.* spear. *Pl:* zawaaksə.
zàwre *n.* entrance hut.
zàzzabí *n.* fever, malaria.

zəm *v.* good, appropriate.
zínáárìḡà *n.* gold.
zóbbe *n.* ring. *Pl:* zóbbúnà.
zoḡtə *v.* smell. *Vn:* zòḡnì; *Vn2:* zoḡni.
zòḡtə *n.* smell.
zuu *v.* dig (i.e. a well), dig up (i.e. yam). *Vn:* zuntḡí; *IPl:* zúùn.
zûn *n.* grasshopper.
zùún *n.* rock dassie, hyrax.
zúnzùúr *n.col.* mason wasp.
zùḡ *n.* divinator, herbalist. *Pl:* zùḡèèn; zùḡḡsə.
zùùs *n.* debt. *Pl:* zùùsèès.

3

3aa v. pull, crawl. *Vn:* ƙantŋí; *IPl:* ƙáàn.
3à n. water.
3à fíítè; sunshine.
3à kè dùùm; honey.
3à kè máámà; milk.
3à kè múmwál; sperm.
3à kè wàldó; green.
3à kè wús; pus.
3ààki n. donkey. *Pl:* ƙaakúna.
3àlèm n. tears.
3əl n. world.
3ìbèr n. worm. *Pl:* 3ìbèèr.
3ìbèr 3à; fish. *Pl:* 3ìbèèr kè 3á.

3ìg v. tame, teach. *Vn:* 3ìgì; *IPl:* 3ìgèn.
3ìgèr n.col. vagina.
3ìlééŋ n. black ant. *Pl:* 3ìlèéŋsó.
3ìmbàr n. ridge. *Pl:* 3ìmbàèrsà.
3ìní n. shrub producing red berries.
3ìŋkírmà n. eagle.
3ít v. show sth. *Vn:* 3ítŋí; *IPl:* 3ítèn.
3ìzìŋ n. owl. *Pl:* 3ìzìŋsà.
3ùúr n. horse. *Pl:* 3ùùrsà.
3ùúr kè mààn; stallion.
3ùúr kè mǎŋi; mare.
3ùúr kè fíítè; mantis.

ƙ

ƙaa v. sow (hungry rice). *Vn:* ƙantŋí; *IPl:* ƙáàn.
ƙábráŋ n. sling. *Pl:* ƙèbrààŋsó.
ƙábráŋ kè zúúŋsà; rainbow.
ƙaktó v. tear. *Vn:* ƙàkŋí; *IPl:* ƙáktèn.
ƙàám v. doorway. *Pl:* ƙààmsà.
ƙaŋ n. branch. *Pl:* ƙaŋsà.
ƙar prep. across. *Vn:* ƙàri.
ƙaar v. chop wood. *Vn:* ƙààri; *IPl:* ƙáárèn.
ƙàr kjàn n. facial marking.
ƙàŋŋi n. squirrel. *Pl:* ƙətaaj.
ƙəbm n. guinea-fowl. *Pl:* ƙəbèèn.
ƙək v. breathe. *Vn:* ƙəgì; *IPl:* ƙəgèn.
ƙəmtó v. fear. *Vn:* ƙəmtŋí; *IPl:* ƙəmtèn.
ƙərgó v. squeeze, wring out. *Vn:* ƙərgì; *IPl:* ƙərgèn.

ƙərgèet v. snore. *Vn:* ƙərgèti; *IPl:* ƙərgèètèn.
ƙer v. cease. *Vn:* ƙèri; *IPl:* ƙèrèn.
ƙeer v. stand, stop. *Vn:* ƙèèri; *Vn2:* ƙèèrke; *IPl:* ƙéèrèn.
ƙi n. middle, trunk of tree.
ƙi fíítè; noon.
ƙii n. body.
ii ƙii; become fat.
ƙjera n. bone. *Pl:* ƙiraaj.
ƙuu v. suck. *Vn:* ƙuntŋí; *IPl:* ƙúùn.
ƙuugí v. keep quiet. *Vn:* ƙuntŋí; *IPl:* ƙúùn.
ƙwààbm n. marrow. *Pl:* ƙwààpsà.
ƙwààbm kè gààm; brain.

English - Gùs wordlist

a

above	<i>prep.</i> ʃíír.	ant hill	— vùn kè múmwât, <i>see:</i> vùn.
abscess	<i>n.</i> wùs.	antelope	<i>n.</i> kidú.
abuse	<i>v.</i> jagə.	anus	<i>n.</i> miis jús.
<i>acacia albida</i>	<i>n.</i> jìbgə kè fîl, <i>see:</i> jìbgə.	anvil	<i>n.</i> nààsé gùpì, <i>see:</i> nààʃi.
<i>acacia nilotica</i>	<i>n.</i> gìmbùrwá.	appear	<i>v.</i> taj.
accuse	<i>v.</i> jiir.	appropriate	<i>v.</i> zəm.
<i>acha</i>	<i>n.</i> foodə.	argue	<i>v.</i> muusa.
across	<i>prep.</i> ʒar.	armpit	<i>n.</i> moŋ.
adder	<i>n.</i> lar-mini.	arrive	<i>v.</i> vutá.
adze	<i>n.</i> ʃàbdə.	arrow	<i>n.</i> mbàrà (1).
agama lizard	<i>n.</i> làtá.	ash	<i>n.</i> gjàmtə.
agree	<i>v.</i> mbəʒ.	ask (a question)	<i>v.</i> tamba.
all	<i>adv.</i> mús.	at	<i>prep.</i> a; <i>prep.</i> gja; <i>prep.</i> kaa.
allow	<i>v.</i> mbəʒ.	aunt	<i>n.</i> ŋa-nááʃi-váʃi; <i>n.</i> ŋáŋ-góggó.
alone	<i>adv.</i> nás.	avoid	<i>v.</i> ŋii.
amulet	<i>n.</i> wùŋgə.	awnings	<i>n.</i> dàrón.
animal	— ʔùù kè ləpə, <i>see:</i> ʔùù; <i>n.</i> ŋgəzən.	axe, fighting axe	<i>n.</i> ròm.
anklet	<i>n.</i> ŋgər-sáàn.		
answer	<i>v.</i> ŋgigə.		
ant	<i>n.</i> ʒiléŋ.		
ant gen.	<i>n.</i> mùmwât.		

b

baboon	<i>n.</i> fwaŋ.	beg for	<i>v.</i> fwaal.
baby	<i>n.</i> ŋáŋ-zilí.	begin	<i>v.</i> ʃjaŋg.
bachelor	<i>n.</i> gùùrì.	behind	— kaa káàr, <i>see:</i> kaa.
back	<i>n.</i> kààr.	bellows	<i>n.</i> vaatə.
bad	<i>n.</i> vìis.	belly	<i>n.</i> tùù.
bag	<i>n.</i> ɖʒàkà.	belt	<i>n.</i> ŋgər-kə-nát-miis.
banana	<i>n.</i> àjàbà.	bend	<i>v t/i.</i> gwar.
bank (river -)	— vù kè láàr, <i>see:</i> vù.	beniseed	<i>n.</i> wàgdà.
baobab tree	<i>n.</i> duful.	big, large	<i>adj.</i> nùúŋ.
bark	<i>n.</i> kàbò.	bilharziosis	— ʃìzà kè vərəààn, <i>see:</i> ʃìzà.
barter	<i>v.</i> ŋgəs.	bird	<i>n.</i> jààʒí.
basket	<i>n.</i> bùŋgál.	bite	<i>v.</i> kəp (2); <i>v.</i> mboj; <i>v.</i> nas.
bat	<i>n.</i> ŋgíŋgútsá.	bitter	<i>v.</i> ɖas.
beans	<i>n.</i> zààm.	black	<i>adj.</i> dúùn.
beard	— mbəʒèèn kè ŋgìbtá, <i>see:</i> mbəʒèèn.	black spitting snake sp.	<i>n.</i> ʃìʃi.
beat	<i>v.</i> duu; <i>v.</i> lii (1).	blacken	<i>v.</i> giir.
bed	<i>n.</i> godo.	blacksmith	— mur gúpi, <i>see:</i> mur.
bed-bug	<i>n.</i> ful.	blanket	<i>n.</i> ŋgər-fóŋtə.
bee	<i>n.</i> duum.	blind	<i>n.</i> duuní.
bee wax	<i>n.</i> kààkí kè dùùm.	blood	<i>n.</i> vərəààn.
bee-hive	— sòrtá kè dùùm, <i>see:</i> sòrtá.	blow (wind)	<i>v.</i> vudí.
bee-keeper	— mur kè gáá duum, <i>see:</i> mur.	blow (with mouth)	<i>v.</i> fot.
beer	<i>n.</i> dūùgə.		

blue	<i>adj.</i> ǰúúdí.	bridge	<i>n.</i> gáda.
boat	<i>n.</i> ǰirgi.	bring	<i>v.</i> mandár.
body	<i>n.</i> ǰii.	broom	<i>n.</i> votsə.
boil up	<i>v.</i> dəkəl.	brother	<i>n.</i> ku-nááǰí.
bone	<i>n.</i> ǰjera.	brother-in-law	<i>n.</i> ku-nááǰí-gəǰzi.
book	<i>n.</i> tàgárdà.	bubble	<i>v.</i> sor.
borrow	<i>v.</i> ará.	bucket	<i>n.</i> bòòkítì; <i>n.</i> gùùgá.
bottle	<i>n.</i> kwalba.	build	<i>v.</i> ǰiín.
bottle gourd	<i>n.</i> kal.	bull	— rùndúǰ kə mààn, see: rùndúǰ.
bow	<i>n.</i> bàkà.	bullet	— dààm kə mbòntǰí, see: dààm.
bow down	<i>v.</i> luur.	bullrush millet	<i>n.</i> geero.
bracelet	<i>n.</i> ǰgə̀r-kə-táwsə.	bundle (corn, wood)	<i>n.</i> gaam (2).
brain	— ǰwààbm kə gààm, see: ǰwààbm.	burn	<i>v.</i> vaa.
branch	<i>n.</i> ǰaǰ; <i>v.</i> gəl.	bury	— guuj, see: guu.
break	<i>v.</i> pas; <i>v.</i> tsal.	bush	<i>n.</i> ləpə; <i>n.</i> ndər.
breast (female)	<i>n.</i> mààmà.	bush cow	— rùndúǰ kə ləpə, see: rùndúǰ.
breathe	<i>v.</i> ǰək.	butcher	— mur ǰáw fùù, see: mur.
brew	— sii dūùgə̀, see: sii.	butter	<i>n.</i> miiir pələáànì.
brick	<i>n.</i> bùlók.	butterfly	<i>n.</i> pùǰ-tàgárdà.
bride	— gət mbúrǰí, see: gədə̀.	buy	<i>v.</i> ǰgəs.
bridegroom	<i>n.</i> áǰgò.		

C

calabash	<i>n.</i> kwatə.	chew	<i>v.</i> naas.
calf	<i>n.</i> kàrsànà.	chick	<i>n.</i> ǰáǰ-kwaar.
call	<i>v.</i> ǰin.	chicken pox	<i>n.</i> làndə̀zùùr.
camel	<i>n.</i> ràakumi.	chief	<i>n.</i> lùùk; <i>n.</i> suǰ.
cap	<i>n.</i> tààǰǰà.	chieftainship	<i>n.</i> lùntə̀.
car	<i>n.</i> móótà.	child	<i>n.</i> ǰááǰ.
carpentry	<i>v.</i> sassaká; <i>v.</i> ǰat.	childhood	<i>n.</i> miiirə̀ntə̀.
carry	<i>v.</i> ǰag.	chin	<i>n.</i> ǰǰibtə̀.
cassava	<i>n.</i> ròògòóǰgè.	choose	<i>v.</i> zaaba.
castrated ram	<i>n.</i> dáke kə káro.	chop (a tree down)	<i>v.</i> jaatsə̀ (1).
cat	<i>n.</i> ǰaa-mús.	chop wood	<i>v.</i> ǰaar.
catapult	<i>n.</i> róóba kə mbwáá jààǰí.	circumcision	<i>n.</i> sə̀rtə̀.
catch	<i>v.</i> ǰgap (1).	clan	<i>n.</i> dáǰǰi.
catch up with	<i>v.</i> mbii.	claw; nail	<i>n.</i> mbiis.
caterpillar	<i>n.</i> kùkùñ.	clay	<i>n.</i> gùrgə̀.
catfish	<i>n.</i> kəkàǰkí.	clay-pit	— fùù-gùrgə̀, see: fùù.
cattle	<i>n.</i> rùndúǰ.	cleanness	<i>n.</i> tsáp.
cave	<i>n.</i> làbm.	cleverness	<i>v.</i> ndər.
cease	<i>v.</i> ǰer.	clitoris	<i>n.</i> mbjə̀ǰi.
celebration	<i>n.</i> bòmtə̀.	clothes	— nùisə̀ kə ǰfantǰí, see: nùisə̀; <i>n.</i> waldə̀ (2).
celibacy	<i>n.</i> gùùrtə̀.	cloud	<i>n.</i> fùùñ.
centipede	<i>n.</i> kàt-bóǰ.	club	<i>n.</i> ǰgol.
chain	<i>n.</i> sárká.	cobweb	— viiñ kə fùùñ, see: viiñ.
chameleon	<i>n.</i> waglaari.	cock	<i>n.</i> gùùñ.
change	<i>v.</i> ǰǰ.	coco-yam	<i>n.</i> kàmú; <i>n.</i> waali.
charcoal	<i>n.</i> wùm.	cola nut	<i>n.</i> góórò.
charm	<i>n.</i> wùǰgə̀.	cold	<i>v.</i> 'ǰaǰ.
chase	— ǰaa kə́fír, see: ǰaa.	collect	<i>v.</i> mbaatsə̀ (1).
cheek	<i>n.</i> gə̀ǰ.		
chest	<i>n.</i> gə̀ə̀rə̀.		

colour	<i>n.</i> lánwì.
combine	<i>v.</i> mbatsó.
come	<i>v.</i> man.
come back	<i>v.i.</i> min.
come out	<i>v.</i> taj.
compound	<i>n.</i> vììn.
cook	<i>v.</i> sii (1).
cooking pot	<i>n.</i> sòrtá.
copulate	<i>v.</i> ndɛwaa.
corn gen.	<i>n.</i> jààw (1).
corpse	<i>n.</i> lààbì.
correct	<i>n.</i> ngjéé.
cotton	<i>n.</i> dùgà.
cough	<i>v.</i> jaatkat.
council	<i>n.</i> paadá.
count	<i>v.</i> kwan.
courage	<i>n.</i> dās vùkàl, <i>see:</i> dās.
court	<i>n.</i> paadá.

cover (a pot)	<i>v.</i> foŋ.
cow gen.	<i>n.</i> rùndúŋ.
co-wife	<i>n.</i> jàrsè gèdɛ̀.
cowry	<i>n.</i> wuri.
crab	<i>n.</i> kàáŋ.
crawl	<i>v.</i> zaa (2).
crested crane	<i>n.</i> gáwrakí.
crocodile	<i>n.</i> kàrèn.
crooked	<i>v t/i.</i> gwar.
cross	<i>v.</i> keetaré.
crow	<i>n.</i> kàáŋ.
cry	<i>v.</i> riin.
cup	<i>n.</i> kóópì.
curse	— gəm vìì, <i>see:</i> gəm.
cut	<i>v.</i> kəp (1); <i>v.t.</i> ɬaw (1).

d

dance	<i>n.</i> sèr; <i>v.</i> daksó.
dassie	<i>n.</i> zùún.
date palm	<i>n.</i> dàbífìndò.
datura	<i>n.</i> zàgámì.
daughter	<i>n.</i> ɲáŋ.
daughter in law	— gèt kúnì gùùge, <i>see:</i> gèdè.
dawn	<i>n.</i> vari ɟalaw-ɟalaw.
deaf	<i>n.</i> kurúŋ.
debt	<i>n.</i> zùùs.
deceive	<i>v.</i> ngap (1).
decrease	<i>v.</i> ragé.
deep	<i>v.</i> surgó.
defecate	<i>v.</i> jiid' jùs.
defend oneself	— wul vìì, <i>see:</i> wul ₂ .
desert date tree	<i>n.</i> ádúwa.
destroy	<i>v.</i> laŋzó.
dew	<i>n.</i> ɟífir.
die	<i>v.</i> məs.
difficult	<i>v.</i> vaaj, <i>see:</i> vaa.
dig	<i>v.</i> kaptá; <i>v.</i> zuu.
dirt, filth	<i>n.</i> ɛ̀ɟiŋə.
dirty	<i>v.</i> giir.
disease	<i>n.</i> mɪ̀fi.
dish	<i>n.</i> kwáánò.
disperse (intr.)	<i>v.</i> laktsó.
divide	<i>v.</i> biljeen.
divinator	<i>n.</i> zùŋ.
diving	<i>n.</i> bìlúú.
divorce	<i>v.</i> vii (2).
do	<i>v.</i> ii.
dog	<i>n.</i> kàráŋ.

domestic animal	— ngəzən kè vîm, <i>see:</i> ngəzən.
donkey	<i>n.</i> zààki.
door	— vi-ɟàám, <i>see:</i> vìì.
doorway	<i>v.</i> ɟàám.
doubt	<i>n.</i> ɟákka.
dove	<i>n.</i> kubûr.
dowry	<i>n.</i> duukíja.
draw	<i>v.</i> tar ₂ (1).
dream	<i>n.</i> ɬùnnnó.
drink	<i>v.</i> ɬjaa ₁ .
drive away	<i>v.</i> jaa.
drop	<i>v.</i> vot.
drum	<i>n.</i> gàŋgà; <i>n.</i> kòòsò.
drummer	<i>n.</i> makádi.
drumstick	<i>n.</i> gula.
drunk	<i>adj.</i> ɛ̀ɟigè.
drunkenness	<i>n.col.</i> duntə (2).
dry	<i>v.</i> taɬ.
dry season	<i>n.</i> gístó.
dry up	<i>v.i.</i> kuŋgó.
duck	<i>n.</i> àgwààgwa.
dumb and deaf	<i>n.</i> vwaali.
dum-palm	<i>n.</i> gòòrúbà.
dung	<i>n.</i> taakí.
dung beetle	<i>n.</i> dəkəl-jíífi.
dusk	<i>n.</i> ndàà fíítè.
dwell	<i>v.</i> sən.
dye	<i>v.</i> sii (2).
dye-pit	— ɟùù kè ríni, <i>see:</i> ɟùù.
dysentery	<i>n.</i> mbontə.

e

eagle	<i>n.</i> zĩkĩrmà.	embroider	<i>n.</i> daacɕija.
ear	<i>n.</i> kàm.	end	<i>n.</i> b̀ani.
earring	<i>n.</i> ng̀ar-kàm.	enemy	— mur k̀e gáábà, <i>see:</i> mur.
eat	<i>v.</i> ɕĩ.	enter	<i>v./i.</i> wat (1).
ebony	<i>n.</i> giil.	entrance hut	<i>n.</i> závre.
egg	<i>n.</i> mb̀òd̀.	equalize	<i>v.</i> dor.
egg-plant	<i>n.</i> kannə.	escape	<i>v.</i> tsiirá.
eight	<i>num.</i> usòòpsə.	escort	<i>v.</i> gəm (2).
eighteen	<i>num.</i> kwad̀ól-us-wòpsə; <i>num.</i> kwad̀ól-wòpsə.	evening	<i>n.</i> s̀an g̀eén.
eighty	<i>num.</i> ɕir-us-wòpsə.	ewe	— t̀əm k̀e m̀eɕi, <i>see:</i> t̀əm.
elbow	<i>n.</i> ngwaɕ.	examine	<i>v.</i> ngaal.
elder brother	— mur k̀e nuupí, <i>see:</i> mur.	exceed	<i>v.</i> mop.
elder sister	<i>n.</i> ng̀aḡ-nááɕí.	excreta	<i>n.</i> j̀is.
eleven	<i>num.</i> kwad̀ól-ná'aḡ.	extinguish (fire)	<i>v.</i> mb̀atsá.
ember	<i>n.</i> gjàm̀tə.	eye	<i>n.</i> jir.

f

fabric, cloth	<i>n.</i> túpà.	find	<i>v.</i> taatsá.
face	<i>n.</i> kjàn.	finger	<i>v.</i> kwam.
facial marking	<i>n.</i> ɕ̀ar kjàn.	finger millet	<i>n.</i> ng̀aḡ-tàwsə.
falcon	— jààɕí k̀e b̀akwàar, <i>see:</i> jààɕí.	finish	<i>n.</i> dàgà.
fall	<i>v.</i> ndaaj (1).	fire	<i>v.</i> ban.
fallow land	<i>n.</i> mòkɕĩ.	fire-place	<i>n.</i> lək̀dəḡ.
family	<i>n.</i> min víni gigé.	fish	— zib̀ar zà, <i>see:</i> zib̀ar.
fan	<i>v.</i> pipiitá.	fisherman	— mur ng̀aáb zib̀ar zà, <i>see:</i> mur.
far	<i>v.</i> mbəgə.	fishing hook	<i>n.</i> k̀ùugɕija.
farm	<i>n.</i> ləpə; <i>v.</i> kaptá.	fishing net	<i>n.</i> ràáḡ.
farmer	— mur gúú kinnə, <i>see:</i> mur.	fist	<i>n.</i> g̀ud̀ul-táwsə.
fat	— ii ɕii, <i>see:</i> ɕii; <i>n.</i> wĩ.	five	<i>num.</i> nantam.
father	<i>n.</i> v̀aɕi.	five hundred	<i>num.</i> labi-naantam.
fear	<i>v.</i> ɕəmtá.	flag	<i>n.</i> tuutá.
feather	<i>n.col.</i> mb̀eɕèen.	flail	— mb̀ùùts k̀e d̀úú jáaw, <i>see:</i> mb̀ùùts.
feed	— vər niisá, <i>see:</i> vər.	flame	— ǹəsón k̀e wutə, <i>see:</i> ǹəsón.
feel	<i>v.</i> kaam.	flatten	<i>v.</i> taa.
female	<i>adj.</i> m̀eɕi; <i>n.</i> g̀əd̀ə (2).	flea	— səsər kwáársə, <i>see:</i> səsər.
fence	<i>n.</i> dàmpàni; <i>n.</i> ɕĩḡe.	flesh	<i>n.</i> ɕ̀ùù.
fetish	<i>n.</i> wàar (1).	flour	<i>n.</i> jàbtə.
fever	<i>n.</i> zàzzabí.	flow	<i>v.</i> kətír.
few, little	<i>adv.</i> nɕáw.	flower	<i>n.</i> p̀ure.
<i>ficus gnaphalocarpa</i>	<i>n.</i> gwàámú.	fly	<i>n.col.</i> r̀id̀in.
<i>ficus thonningii</i>	<i>n.</i> ɕabə.	fly away	<i>v.</i> sor.
fifteen	<i>num.</i> kwad̀ól-naantam.	foam	<i>n.</i> kumpa.
fifty	<i>num.</i> ɕir-naantam.	fold	<i>v.</i> limtsá.
fight	— ii nɕál, <i>see:</i> ii; <i>n.</i> nɕàl.	follow	<i>v.</i> rop.
fill	<i>v.</i> ɕiká.	food	— niisə k̀e ɕĩntɕí, <i>see:</i> niisə.
filter	<i>n.</i> ng̀ar-k̀e-táátsà;	foot	<i>n.</i> sàan.
		footprint	— dàbì k̀e sáan, <i>see:</i> sàan.
		forehead	— v̀i-kjàn, <i>see:</i> v̀i.
		forge	<i>v.</i> gup.
		forget	<i>vx.</i> mal.

formerly	<i>adv.</i> aani.	frog	<i>n.</i> bòbí.
forty	<i>num.</i> ñir-wopsə.	fruit	<i>n.</i> ñaa-jaantsón.
four	<i>num.</i> wopsə.	fruit-bat	<i>n.</i> ñgúñgjiêrmà.
fowl gen.	<i>n.</i> kwaar.	fry	<i>v.</i> soojá.
francolin	<i>n.</i> ñgwàràñ.	full	<i>v.</i> jñ.
freeze	<i>n.</i> ñindó.	funeral	<i>n.</i> sadáka.
friend	<i>n.</i> jèrkə.		

g

galloping	<i>n.</i> sùkúwa.	grandmother	<i>n.</i> kààñi.
garden	<i>n.</i> làmbu.	grass	<i>n.</i> gidə.
gather	<i>v.</i> mbaatsó (1).		<i>n.</i> ráñi.
gazelle	<i>n.</i> tsətsəp.	grass hut	<i>n.</i> ðáàvúr.
gecko	<i>n.</i> kàr kə tsák.	grasshopper	<i>n.</i> zùn.
get down	<i>v.</i> suj.	grave	<i>n.</i> biñu.
get lost	<i>v.t/i.</i> mal.	green	— zà kə waldə, <i>see:</i> zà.
ghost	<i>n.</i> vini.	greet	— wul wuljèén, <i>see:</i> wul ₂ .
giraffe	— rààkumi kə ndór, <i>see:</i> rààkumi.	grill	<i>v.</i> vaa.
girl	<i>n.</i> ñáñ.	grind	<i>v.</i> nəg.
give	<i>v.</i> vər.	grinding stone	— tàwsə-vùn, <i>see:</i> tàwsə;
give back	<i>v.</i> mindər.		<i>n.</i> vùn.
give birth, deliver	— sii ðùùgə (3), <i>see:</i> sii.	ground	<i>n.</i> vul.
glue	<i>v.</i> mbatsó.	groundnut	<i>n.</i> ðàl.
go	<i>v.</i> laktsó.	grow	<i>v.</i> luu.
go up, mount	<i>v.</i> tu (1).	guest	<i>n.</i> sumbur.
goat	<i>n.</i> maadə.	guinea-fowl	<i>n.</i> ñəbm.
god	<i>n.</i> fiit (2).	guitar made of reed	<i>n.</i> kində.
gold	<i>n.</i> zínáárijà.	guitar (metal)	<i>n.</i> mòòlò.
good	<i>n.</i> vár;	gum tree sp.	<i>n.</i> fòktsə.
	<i>v.</i> zəm.	gun	<i>n.</i> pjúù.
gown	— kùkín kə núúñ, <i>see:</i> kùkín.	gunpowder	— gjàmətə kə pjúù, <i>see:</i> gjàmətə.
granary	<i>n.</i> fuñ.	Gùùs	<i>n.</i> gùùs.
grandchildren	<i>n.</i> ðjíika.		
grandfather	<i>n.</i> ðjigə (1).		

h

habit	<i>v.</i> saaba.	head	<i>n.</i> gaam (1).
hair	<i>n.col.</i> mbəñjèèn.	headpad	<i>n.</i> liitsón.
hammer	<i>n.</i> gùdúmà.	heal	<i>n.</i> 'jám.
hand, arm	<i>n.</i> tàwsə.	heap	<i>n.</i> mbàñfi.
handle	<i>n.</i> kibdó.	hear	<i>v.</i> kaam.
handle of pot	— tàw-sórtə, <i>see:</i> tàwsə.	heart	<i>n.</i> vùkàl.
hang	<i>v.t/i.</i> raatá.	heavy	<i>v.</i> lap.
hard	<i>v.</i> laktə.	hedghog	<i>n.</i> ðàmzàrì.
harmattan	<i>n.</i> bùún.	heel	<i>n.</i> ðərsààn.
harness	<i>n.</i> niisə kə zùúr, <i>see:</i> niisə.	he-goat	<i>n.</i> ñgǒñ.
harvest	— tar ðàl, ðùgà, <i>see:</i> tar ₂ ;	help	<i>v.</i> som.
	<i>v.</i> jaatsó (2);	herbalist	<i>n.</i> zùñ.
	<i>v.</i> ñam;	here	<i>adv.</i> aní.
	<i>v.t.</i> ñaw (2).	hiccup	<i>n.</i> gəðənkə.
hat	<i>n.</i> màlàpá.	hide	<i>v.t/i.</i> wat (2).
hate	<i>v.</i> wəfe.	high	<i>v.</i> luu.
hawk	— jààñjì kə bákwaàr, <i>see:</i> jààñjì.	hippopotamus	— kàràñ kə zà, <i>see:</i> kàràñ.
he	<i>pro.</i> ñááni.	hit	<i>v.</i> lii (1).

hobble	v. tarná.
hoe	n. ɕùr; n. kwàkà.
hold	v. ngap (1).
hold down	v. ngap (2).
hole	n. ʃù.
hollow	id. bórèŋteŋ.
hollow out	v. kər.
honey	— zà kə dùùm, see: zà.
horn	n. nɕaŋgam; n.col. rìngèètè.
hornbill (ground -)	n. burtu.
horse	n. zùúr.
horse rider	— mur (kə) zùúr, see: mur.
hot	v. vaaj, see: vaa.

human being	n. zaar.
hundred	num. labi.
hunger	n. kùsùn.
hungry rice	n. foodə.
hunt	n. bàgo; n. dəntə; v. kom.
hunter	— mur dəntə, see: mur.
hurry	v. ɕjaa₂.
husband	n. tùr.
hut	n. kwàdà.
hyena	n. ɲaa-kuura.
hyrax	n. zùún.

i

I	pro. ɲááni.
iguana	n. dəgər.
in, at	prep. gja.
in front	adv. kən nee.
increase	v. kaará.
indigo	n. báábá.
in-laws	n. ɕigè (2).
insane	adj. murʃi.
insect	n. ɲaa-mééráájì.

inside	— a vərə, see: gja.
intestines, guts	n. wàtká.
into	prep. kap.
iron	n. dààm.
itch	v. kəbiitə.
itili	n. baatsə.
ivory	— ʃàn kə gíwà, see: ʃàn.

j

jackal	— kàráŋ kə ləpə, see: kàráŋ.
jaw	n. gəŋ.
jealousy	n. kàʃi.
journey	n. dəntə.
judge	— ɬaw vù, see: ɬaw.

jujube tree	n. kàtvùúŋ.
jump	v. ləp₁.
jumper	n. ɕámpà.

k

kapok	— dùgà kə mbóráán, see: dùgà.
kid	n. ɲáŋ-maadə.
kidney	n. kwààdà.
kill	v. ɖuu.
kiln	n. gùdún.
kitchen	n. balkam.
kite (black -)	n. vopkúróŋ.

knead	v. kaas.
knee	n. vùrún.
kneel down	v. suj.
knife	n. subuur.
know	v. nəmsə.
kunu	n. bur.

l

lake	n. dəm.
lame	n. limbjaari.
lamp	n. fitilà.
land	v. suj.
language	n. vù.
large termite	n. ɬìn.

last year	adv. gusní.
laugh	v. gimááɬ; v. gjamɬə.
lazy	adj. jààdə.
leak, drip	v. ɕjaak.
learn	v. koojá.

leather	<i>n.</i> lààtè (1).
leatherworker	<i>n.</i> bàdúnkù.
leave	<i>v.</i> sor.
leaves	<i>n.</i> waldó (1).
left side	<i>n.</i> naabi.
leg	<i>n.</i> sààn.
lemon	<i>n.</i> lèémú kè fàwnì.
lend	<i>v.</i> ará.
leopard	<i>n.</i> kwààk.
let ferment	<i>v.</i> gaa dúúgǎn sor, <i>see:</i> gaa.
liar	— mur rák vìì, <i>see:</i> mur.
lick	<i>v.</i> batə.
lid	<i>n.</i> gít-fuŋ. <i>n.</i> ŋgèr-fóŋ-kwatə.
lie	<i>v.</i> rak vìì.
lie down	<i>v.</i> taa.
life	<i>n.</i> sùkòòjì.
lift	<i>v.</i> daga.
light	— lap a'àng, <i>see:</i> lap.
lightning	<i>n.</i> kəlídí.
like	<i>v.</i> mbəɟ.
limp	<i>v.</i> djaa.

lion	<i>n.</i> zaakí.
lip	<i>n.</i> kààr kè víí.
live	<i>v.</i> buur.
liver	<i>n.</i> hàntá.
lizard	<i>n.</i> ɓǎyŋ.
load	<i>n.</i> nùisə.
locust	<i>n.</i> zûn.
locust-bean tree	<i>n.</i> ɓətkə.
loincloth	<i>n.</i> lààtè (2); <i>n.</i> zàní.
loincloth, woman's clothes (gen.)	<i>n.</i> zàní.
long	<i>adj.</i> mbəgni.
look at	<i>v.</i> ŋgal.
look for	<i>v.</i> kwam.
look like	— tar dàl, dùgà (2), <i>see:</i> tar ₂ .
loosen	<i>v.</i> vìì (1).
lorry	— móótà kè nùúŋ, <i>see:</i> móótà.
lose sth.	<i>v./i.</i> mal.
louse	<i>n.</i> səsər.
love	<i>v.</i> mbəɟ.
lungs	<i>n.</i> hùùhúú.

m

machete	<i>n.</i> àddà.	millet	<i>n.</i> noonó.
mahogany	<i>n.</i> ràŋkə.		<i>n.</i> jààw (2);
maid	<i>n.</i> ŋáŋ-məɟì.		<i>n.</i> làŋ.
maize	<i>n.</i> bōrāŋ.	millet sp.	<i>n.</i> ɓetər.
malaria	<i>n.</i> zázzabí.	minstrel	— mur lí mòòlò, <i>see:</i> mur.
male	<i>adj.</i> maan.	mirror	<i>n.</i> maduubi.
man	<i>n.</i> maan.	mix	<i>v.</i> vur.
mango	<i>n.</i> máŋgoro.	molar	<i>n.</i> ŋgàràŋká.
mantis	— zùúr kè fíítə, <i>see:</i> zùúr.	money	<i>n.</i> dwààm.
many	<i>adv.</i> pál.	mongoose	<i>n.</i> ɟɟíɓda.
mare	— zùúr kè məɟì, <i>see:</i> zùúr.	monkey	<i>n.</i> vùrì.
market	<i>n.</i> kaasuwa.	moon	<i>n.</i> ləbm.
marriage	<i>n.</i> awre.	moonshine	— ləbm kə fíl, <i>see:</i> ləbm.
marrow	<i>n.</i> ɟwààbm.	morning	<i>n.</i> ɓìtəntə.
mason wasp	<i>n.col.</i> zúnzùúr.	mortar	<i>n.</i> kunnó.
masquerade	<i>n.</i> mùntsá.	mosquito	<i>n.col.</i> vùrùŋsə.
mat	<i>n.</i> tààŋgərmá.	mother	<i>n.</i> nààɟì.
mate	<i>v.</i> tu (2).	mother goat	<i>n.</i> nààsə maadə, <i>see:</i> nààɟì.
measles	<i>n.</i> ɟàrtù.	mountain	<i>n.</i> ɗààj.
measure	<i>v.</i> ləp ₂ .	mouth	<i>n.</i> vìì.
meat	<i>n.</i> fùù.	move, stir (int.)	<i>n.</i> mootsá.
medicine	<i>n.</i> wùŋgə.	much	<i>adv.</i> pál.
meet	<i>v.</i> bom.	mucus	<i>n.</i> mbònnə.
melt	<i>v.</i> narké.	mudfish	<i>n.</i> kəkàŋkí.
menstruation	<i>n.</i> wààr (2).	mumps	<i>n.</i> gúmrèèkúm.
middle	— a ɟi kə, <i>see:</i> gja; <i>n.</i> ɟi (1).	murder	<i>n.col.</i> ɗuntə (1).
migrate	<i>v.</i> sor.	murderer	— mur dúú zaar, <i>see:</i> mur.
milk	— tar noonó, <i>see:</i> tar ₂ ; — zà kè máámà, <i>see:</i> zà;	mushroom	<i>n.</i> mbúj.
		musician	— mur lí gàngà, <i>see:</i> mur.

n

name	<i>n.</i> sùŋ.	next year	<i>adv.</i> maní.
nape of the neck	— kààr gwàgèl, <i>see:</i> kààr.	night	<i>n.</i> gùùvòòdó.
narrow	<i>v.</i> lər.	Nile monitor	<i>n.</i> tsááŋ.
navel	<i>n.</i> mbùktá.	nine	<i>num.</i> naturòpsə.
near	<i>n.</i> piit.	nineteen	<i>num.</i> kwadól-natur-wòpsə.
neck	<i>n.</i> gwàgèl.	ninety	<i>num.</i> s̄ir-natur-wòpsə.
necklace	<i>n.</i> ngèr-gwágèl.	noon	— ʒi fíitə, <i>see:</i> ʒi.
needle	<i>n.</i> àllúurà.	nose	<i>n.</i> jùtsən.
nest	— vùin kə jààʒí, <i>see:</i> vùin.		
new	<i>adj.</i> mbúrní.		

o

oil	<i>n.</i> miir.	orange	<i>n.</i> lèemu.
oil-palm	<i>n.</i> kwáákwa.	ordeal	<i>n.</i> wùngè.
okra	<i>n.</i> kwààjí.	orphan	<i>n.</i> maráája.
old	<i>v.</i> guus (1); <i>v.</i> ʒigór.	ostrich	<i>n.</i> ʒimìnà.
on	<i>prep.</i> və.	other	<i>det.</i> gón.
one	<i>num.</i> láàŋ; <i>num.</i> nà'àŋ.	outside	<i>adv.</i> d̄iín.
onion	<i>n.</i> àlbásà.	overpower	— muŋ ta vul, <i>see:</i> muŋ.
open	<i>v.</i> puŋ.	owl	<i>n.</i> ʒìʒiŋ.
opening of granary	— v̄i-fuŋ, <i>see:</i> v̄i.	owner	<i>n.</i> mur.

p

palm of hand	<i>n.</i> dàból-tàwsè.	plum	<i>n.</i> kwaan.
palm oil	<i>n.</i> màndʒa.	poison	<i>n.</i> gúba.
palm tree	<i>n.</i> ḡigínjà.	poor	<i>n.</i> taláka.
panther	<i>n.</i> kwààk.	porcupine	<i>n.</i> ngùzùn.
parrot	<i>n.</i> ʒuléèŋ.	possess	<i>v.</i> jir.
papaw	<i>n.</i> kabûs.	possessor	<i>n.</i> mur.
pay	<i>v.</i> bijá.	pot	<i>n.</i> ləksə.
pebble	<i>n.</i> kwàránza.	pot for fetching water	<i>n.</i> mùj.
peel	<i>n.</i> kursə; <i>v.</i> wug.	pot gen.	<i>n.</i> sòrtó.
penis	<i>n.</i> mùmwál.	potash	<i>n.</i> pàrdá.
penis sheath	<i>n.</i> kòróórò.	potter	— mur ngín sòrtó, <i>see:</i> mur.
pepper	<i>n.</i> jááʒi.	pound	<i>v.</i> d̄uu.
pestle	<i>n.</i> r̄usun.	pour	<i>v.</i> ʒaa (1).
pick (banana, mango)	<i>v.</i> ngwaj.	pray god	<i>v.</i> faal.
pig	<i>n.</i> àládé.	pregnancy	— vər túù, <i>see:</i> vər; <i>n.</i> t̄ùù.
pigeon	<i>n.</i> kukûl; <i>n.</i> tàttábàrá.	press	<i>v.</i> ngap (2).
place	<i>n.</i> v̄ar.	prick	<i>v.</i> ʒjak.
plait hair	<i>v.</i> tuu.	priest	<i>n.</i> suŋwaari.
plant	<i>n.</i> ʒaa; <i>v.</i> jingáán.	profit	<i>n.</i> káárì.
play	<i>n.</i> ʒi ʒàm-tó.	prostitute	<i>n.</i> kilááki.
plough	<i>v.</i> guu.	protect	<i>v.</i> tsare.
pluck out (leaves)	<i>v.</i> ngwaj.	puff-adder	<i>n.</i> lar-mini.
		pull	<i>v.</i> ʒaa (1).
		pull out	<i>v.</i> tar ₂ (1).

pull up v. **raa**.
 pumpkin n. **ḃòláj**.
 pus — **zà kè wûs**, *see: zà*.
 push v. **nduḡ**.

put n. **ḡaa**;
 v. **gaa**.
 python n. **kardaaḡ**.

Q

queen bee n. **nààsó dùùm**, *see: nààsí*.
 quiet v. **ḡuugí**.

quiver n. **bùtùúr**.

R

rabbit n. **demi**.
 raffia-palm n. **ḡukoor**.
 rain n. **von**.
 rainbow — **ḡábránḡ kè zúúḡsà**, *see: ḡábránḡ*.
 ram n. **káro**.
 rat n. **kùsùn**.
 rattle n. **katḡáátḡa**.
 read v. **kwan**.
 reckon v. **mbaatsó** (2).
 red *adj.* **láj**.
 reed n. **kàzínḡḡééré**.
 refuse v. **ḡḡiḡḡ**.
 remain, become v. **dim**.
 remember *vx.* **man**.
 remove v. **tar**₂ (1).
 repeat — **ii da**, *see: ii*.
 rest v. **puutḡe**.
 return *v.i.* **min**.
 ribs *n.col.* **miḡḡiir**.
 rice n. **ḡinkààpá**.
 rich — **mur kè dwaàm**, *see: mur*.
 ridge n. **zìmbâr**.
 right n. **ḡḡjéé**.
 right side n. **ḡḡintḡi**.
 ring n. **zóbbe**.

ripe *p.p.* **lààrkónì**, *see: laar*;
 v. **jaḡ**;
 v. **laar**.
 ripen v. **ḡiir**;
v.i. **kugḡó**.
 river n. **ḡùdúḡ**;
 n. **lààr**.
 road n. **ḡənká**.
 robe — **kùkín kə núúḡ**, *see: kùkín*.
 roll v. **kirḡḡél**.
 roof — **gaam víin**, *see: gaam*;
 n. **booto**.
 room n. **kwàḡḡ**.
 root n. **ḡurtá**.
 rope (gen.) n. **ḡəskə**.
 rot v. **ras**.
 round *adj.* **ḡirḡḡəl**.
 rub v. **kaatá**.
 rubbish heap n. **ḡḡibḡḡí**.
 ruin n. **dùl-viin**.
 ruins n. **baḡḡo**.
 rule n. **iikú**.
 run v. **kəḡiir**.

S

sacrifice n. **wààr** (1).
 saddle — **vàr kè sònè**, *see: vār*;
 n. **sərdí**.
 saliva n. **jàáj**.
 salt n. **mààs**.
 sand n. **kùitsà**.
 saw n. **zàrtò**.
 say v. **wul**₂.
 scar n. **dùdùr**.
 scatter v. **ḡaa** (1).
 scorpion n. **riindú**.
 scrape (clean) v. **ḡwoḡ**.
 scratch v. **jurwáák**.
 season n. **waatón**.
 seat — **vàr-sóni**, *see: vār*.

see v. **ḡgal**.
 seed n. **tsəltə**.
 seize v. **kap**.
 sell v. **iip**.
 send (so do sth) v. **ḡəm** (1).
 separate v. **ḡəl**.
 servant n. **kùn viinì**.
 sesame n. **wàḡḡà**.
 set a trap — **ḡaa tárkò**, *see: ḡaa*.
 set bones — **nat tsəlì**, *see: nat*.
 seven *num.* **usu-mááj**.
 seventeen *num.* **kwadəl-usu-mááj**.
 seventy *num.* **ḡiir-usu-mááj**.
 sew v. **rip**.
 shade n. **ḡùsón**.

shake	v. <i>səsər</i> .	sneeze	v. <i>ditsu</i> .
shame	v. <i>kobál</i> .	snore	v. <i>ʒərgeet</i> .
share out	v. <i>biljeen</i> .	soil	n. <i>jaafə</i> .
sharp	v. <i>wul₁</i> .	some	det. <i>gón</i> .
	id. <i>pjém-pjén</i> .	son, boy	n. <i>kùn</i> .
sharpen, whet	v. <i>liid</i> (2).	song	n. <i>sər</i> .
shea-butter tree	n. <i>ɲaa-kwáará</i> .	son-in-law	— <i>tùr kə ɲán gúúgé</i> , see: <i>tùr</i> .
sheep	n. <i>təm</i> .	soot	n. <i>gəgár</i> .
shell	n. <i>kursə</i> .	sorcerer	— <i>mur ʒirkə</i> , see: <i>mur</i> .
shield	n. <i>gàrkwà</i> .	sorrel	n. <i>rammá</i> .
shin	n. <i>vəŋlɛŋ</i> .	soup	n. <i>məʃeén</i> .
shine	v. <i>ʒjír</i> .	sour	v.i. <i>ʒaw vù</i> , see: <i>ʒaw</i> .
shirt	n. <i>kùkín</i> .	sow	— <i>àládé kə məʒì</i> , see: <i>àládé</i> ;
shoe	n. <i>tààkààlmi</i> .		v. <i>jìŋgáán</i> ;
shoot	v. <i>mboj</i> ;		v. <i>ʒaa</i> (2).
	v. <i>mbwaa</i> .	speak	— <i>wul vù</i> , see: <i>wul₂</i> .
shoulder	n. <i>wàmʒə</i> .	spear	n. <i>zaw</i> .
shout (= throw a cry)	v. <i>muŋ gəgààjí</i> , see: <i>muŋ</i> .	spend a long time	v. <i>ndaaj</i> (2).
show sth.	v. <i>ʒit</i> .	sperm	— <i>ʒà kə múmwál</i> , see: <i>ʒà</i> .
shrew	n. <i>ʒaaba</i> .	spider	n. <i>ʒùùn</i> .
shrub producing red berries	n. <i>ʒìní</i> .	spin	v. <i>tar₁</i> .
shut, close	v. <i>ʒjaŋ</i> .	spinning stick	n. <i>mazari</i> .
sickle	n. <i>làbɔʒi</i> .	spirit	n. <i>jatər</i> .
silk cotton tree	n. <i>mbəràán</i> .	spit	— <i>mbwaa jàáŋ</i> , see: <i>mbwaa</i> .
silver	n. <i>ázùrpà</i> .	spoon	n. <i>ʒóókàlì</i> .
sing	— <i>gəm sər</i> , see: <i>gəm</i> .	spread	v. <i>taʃ</i> .
singer	— <i>mur gəm sər</i> , see: <i>mur</i> .	sprout	v. <i>taj</i> .
sister-in-law	n. <i>ɲa-nááʒi-gəɔʒi</i> .	squat	v. <i>luur</i> .
sit down	v. <i>sən</i> .	squeeze, wring out	v. <i>ʒərgə</i> .
six	num. <i>lim</i> .	squirrel	n. <i>ʒàʒi</i> .
sixteen	num. <i>kwadól-lim</i> .	stab	v. <i>ʒjak</i> .
sixty	num. <i>ʒir-lim</i> .	stalks	n. <i>kàŋ</i> .
skin	n. <i>kuur</i> ;	stallion	— <i>ʒùúr kə mààn</i> , see: <i>ʒùúr</i> .
	n. <i>lààtə</i> (1);	stand	v. <i>ʒeer</i> .
	v. <i>lut</i> .	stand up	v. <i>sor</i> .
skink-lizard	n. <i>bìʒwáála</i> .	star	n. <i>ʒjààr</i> .
skull	n. <i>kwat-gaam</i> , see: <i>kwatə</i> .	stick	n. <i>mbùùts</i> ;
sky	n. <i>ʒjìr</i> .		v. <i>kapá</i> .
slaughter	v.t. <i>ʒaw</i> (3).	sting	v. <i>mbwaa</i> .
slave	n.col. <i>vjàànsón</i> .	sting, quill of insect	n. <i>mbàrà</i> (2).
slavery	n. <i>bàwtà</i> .	stirring stick	n. <i>ʒidə</i> .
sleep	v. <i>ndəbáát</i> .	stomach	n. <i>kùkúʃ</i> .
sling	n. <i>ʒábráŋ</i> .	stone	n. <i>ɔ̀ààj</i> .
slip	n. <i>kwalili</i> .	stop	v. <i>ʒeer</i> .
slippers	n. <i>sìlpàs</i> .	stork	n. <i>ʒààmú</i> .
small	adj. <i>tsàáŋ</i> .	straight	n. <i>sánta</i> .
smash	v. <i>pas</i> .	straight on	id. <i>táŋ-táŋ</i> .
smell	n. <i>zòŋtə</i> ;	straw	n. <i>kàŋ</i> .
	v. <i>kaam</i> ;	strengthen	v. <i>luurdó</i> .
	v. <i>zòŋtə</i> .	strike fire	v. <i>bəs</i> .
smithy	— <i>vùn kə gúpì</i> , see: <i>vùn</i> .	strip off	v. <i>wugó</i> .
smoke	n. <i>jukwááj</i> .	strong	v. <i>laktó</i> .
smoke (tobacco)	— <i>ʒjaa tààbá</i> , see: <i>ʒjaa₁</i> .	struggle	n. <i>ndʒàl</i> .
smooth	v. <i>tolgə</i> .	suck	v. <i>ʒuu</i> .
snail	n. <i>nónáála</i> .	sue	v. <i>jìir</i> .
snake	n. <i>jùʒi</i> .	suffer	v. <i>taajir</i> .
snap (a thread)	v. <i>baʃə</i> .	sugar cane	— <i>kàŋ ndzəlínì</i> , see: <i>kàŋ</i> ;
snare	n. <i>àʒúúta</i> .		n. <i>ràké</i> .

sun	<i>n.</i> fùt (1).	sweep	<i>v.</i> saad.
sunshine	— zà fùtò, <i>see:</i> zà.	sweet potato	<i>n.</i> laawur.
swallow	<i>v.</i> dətə.	swell	<i>v.</i> fii.
swarm of bees	— ká nààsá duum, <i>see:</i> duum.	swimming	<i>n.</i> bááma.
swear	<i>v.</i> fiir.	sword	<i>n.</i> àddà.
sweat	<i>n.</i> sùlwáàŋ.		

t

tail	<i>n.</i> kiir.	tick	<i>n.</i> kàt-bòbóŋ.
take	<i>v.</i> ɓag; <i>v.</i> kap.	tie	<i>v.</i> nat; <i>v.pl.</i> naat.
tamarind	<i>n.</i> ɕùúŋ.	tin	<i>n.</i> kùzà.
tame	<i>v.</i> zig.	tired	<i>v.</i> mbop.
tan	<i>v.</i> liit.	tobacco	<i>n.</i> tààbá.
tan-bark	— wùùŋ kè lúúrdà lààt, <i>see:</i> wùm.	today	<i>n.</i> jáágúni.
tanner	— mur líid lààt, <i>see:</i> mur.	tomato (bitter)	<i>n.</i> kan ndzəlíní, <i>see:</i> kannə.
teach	<i>v.</i> zig.	tomorrow	<i>n.</i> àndó.
tear	<i>v.</i> ɕaktá.	tongs	<i>n.</i> awartaki.
tears	<i>n.</i> zàləm.	tongue	<i>n.</i> nəsón.
tell	<i>v.</i> wul ₂ .	tooth	<i>n.</i> ɕàn.
ten	<i>num.</i> kwatu.	tortoise	<i>n.</i> kùkùrbí.
termite	<i>n.</i> mbúmbùút.	totem	<i>n.</i> nam.
termite hill	— vùn kè fún, <i>see:</i> vùn.	touch	<i>v.</i> dəp.
testicle	<i>n.</i> kwààdó.	town	<i>n.col.</i> dǎàj.
thank	<i>v.</i> mbwaal.	track	<i>n.</i> dǎnká.
theft	<i>n.</i> mǎgərtá.	trade	<i>v.</i> iip.
there	<i>adv.</i> agéé.	trap	<i>n.</i> tàrkó.
they	<i>pro.</i> ɕǎàné.	tree	<i>n.</i> jaantsón.
thick	<i>id.</i> tǎkrək.	tremble	<i>v.</i> səsər.
thief	<i>n.</i> mǎgər.	trousers	<i>n.</i> wàndó.
thigh	<i>n.</i> ɕiŋ.	trunk of tree	<i>n.</i> ɕi (2).
thin	<i>id.</i> lép-lép.	truth	<i>n.</i> nɕaman.
thing	<i>n.</i> nùisə.	try	<i>v.</i> bitá.
think	<i>v.</i> lumpaasa.	turban	<i>n.</i> ràwání.
thirst	<i>n.</i> ɓàfə.	turkey	<i>n.</i> tàlótàló.
thirteen	<i>num.</i> kwadól-máàj.	turn	<i>v.</i> ɕiŋ.
thirty	<i>num.</i> ɕir-máàj.	turn round	<i>v.</i> ɕiŋ.
this year	<i>adv.</i> nagúni.	tusk	— ɕàn kè gúwà, <i>see:</i> ɕàn.
thorn	<i>n.</i> jibgə.	tuwo	<i>n.</i> nəŋ.
thou	<i>pro.</i> kǎááni.	twelve	<i>num.</i> kwadól-mbəfi.
thousand	<i>num.</i> labi-kwatu.	twenty	<i>num.</i> ɕan-mbəfiiri.
thread	<i>n.</i> zàré.	twenty-one	<i>num.</i> ɕan-mbəfi-na'aŋ.
three	<i>num.</i> máàj.	twins	<i>n.col.</i> tàgààj.
thresh	<i>v.</i> lii (2).	twist	<i>v.</i> liid (1).
throat	<i>n.</i> màkóógòrò.	two	<i>num.</i> mbəfi.
throw	<i>v.</i> muŋ.	two hundred	<i>num.</i> labi-mbəfi.
thunder	<i>n.</i> foráŋ.		

u

ugly	<i>n.</i> vìis.	unload	<i>v.</i> sur.
ululation	<i>n.</i> gùùdǎ.	unroll	<i>v.</i> taa.
uncle	<i>n.</i> kááwù; <i>n.</i> ku-nááɕí-vaɕí.	untie	<i>v.</i> waa.
under	<i>v.</i> ndoŋ.	urinate	<i>v.</i> jiid ɓizá.
		urine	<i>n.</i> ɓìzǎ.

V

vagina	<i>n.col.</i> zìgèr.	vomit	<i>v.</i> giŋgi.
veins	<i>n.</i> ɖííɖíja.	vulture	<i>n.</i> áŋgulu.
village	<i>n.col.</i> ɖáàj.		
voice	<i>n.</i> ndzər.		

W

waist	<i>n.</i> miis.	where?	<i>adv.</i> èén.
walk	<i>v.</i> ɖəj.	whip	<i>n.</i> vollə.
walking stick	<i>n.</i> mbùùts.	whistling	<i>n.</i> ʃawra.
wall of compound	<i>n.</i> mbòj.	white	<i>adj.</i> fñl.
wall of room	<i>n.</i> ɖuruŋ.	white egret	<i>n.</i> bélbéla.
want	<i>v.</i> mbəɟ.	who?	<i>quest.</i> wànej.
war	<i>n.</i> jaakí.	wide	<i>v.</i> lər.
warm	<i>v.</i> nan.	widen	<i>v.</i> lər.
wart-hog	— àládé kè ndér, <i>see:</i> àládé.	widow	— gèd gùùrì, <i>see:</i> gèdè.
wash	<i>v.</i> voɬ; <i>v.</i> waɬ.	widower	<i>n.</i> gùùrì.
wasp	<i>n.col.</i> bùbùjì.	wife	<i>n.</i> gèdè (1).
water	<i>n.</i> zà.	wind	<i>n.</i> jatər.
water melon	<i>n.</i> kaŋkana.	wing	<i>n.</i> gəɟjap.
water place	— vər kè ɬjáá zà, <i>see:</i> vər.	winnow	<i>n.</i> kìpté; <i>v.</i> fot.
we	<i>pro.</i> ɲààné.	wipe	<i>v.</i> kwaŋ.
weapon	<i>n.</i> màkààmì; <i>n.</i> ŋgèr-kè-ndɖal.	witch	— gèt ɬìrkè, <i>see:</i> gèdè.
wear	<i>n.</i> ɬaa.	witchcraft	<i>n.</i> ɬìrkə.
weave	<i>v.</i> ŋgiin; <i>v.</i> tuu.	with	<i>conj.</i> ɬ.
weaver	— mur túj, <i>see:</i> mur.	woman	<i>n.</i> gèdè (1).
weed	<i>v.</i> warzá.	wood	<i>n.</i> nàràŋ.
well	<i>n.</i> rùɖíja.	work	<i>n.</i> kinnè.
wet	<i>v.t/i.</i> ɖig.	world	<i>n.</i> zəl.
what?	<i>quest.</i> náŋ.	worm	<i>n.</i> zìbər.
wheat	<i>n.</i> àlkámà.	wound	<i>n.</i> var.
when?	<i>adv.</i> jemɬí.	wrap up	<i>v.</i> nadá.
		write	<i>v.</i> ndzəráák.

Y

yam	<i>n.</i> guɟən.
yellow	<i>adj.</i> jérá'a.
yesterday	<i>n.</i> àmni.
you (pl.)	<i>pro.</i> kjààné.
young	<i>adj.</i> tsàáŋ.
younger sister	<i>n.</i> ŋa-nááɬí-tsapí.